

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ ศึกษารูปแบบการบริหารที่ดินในลุ่มน้ำห้วยเสนงโดยชุมชนหนอง
ใหญ่ ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์ ระยะที่ 1

จัดทำโดย

นายสมชาย ไกรเพท และคณะ

สนับสนุนโดย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ฉบับสมบูรณ์

โครงการ ศึกษารูปแบบการบริหารที่ดินในลุ่มน้ำห้วยเสนงโดยชุมชนหนองใหญ่ ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์ ระยะที่ ๑

นักวิจัยชุมชน

1.นายสมชาย ไกรเพท	หัวหน้าโครงการ	
11 หมู่ 2 บ้านหนองใหญ่ ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
2.นายชัย ท้าวชัยชนะ	นักวิจัย	
210 หมู่ 7 บ้านกระวัน	ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	
3. นายตรง บุญสม	นักวิจัย	
45 หมู่ 7 บ้านกระวัน	ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	
4. นายพัก บุญสม	นักวิจัย	
21 หมู่ 7 บ้านกระวัน	ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	
5. นายอุทัย ไตงดี	นักวิจัย	
76 หมู่ 7 บ้านกระวัน	ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	
6. นายคงหาร สองเสา	นักวิจัย	
27/1 หมู่ 3 บ้านเสกกong	ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	
7. นายประยูร อาจหาญยิ่ง	นักวิจัย	
136 หมู่ 3 บ้านเสกกong	ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	
8. นายทองขาว เชื้ออินทร์	นักวิจัย	
35 หมู่ 3 บ้านเสกกong	ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	
9. นายไพบูลย์ รัตนะ	นักวิจัย	
76 หมู่ 3 บ้านเสกกong	ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	
10. นายนิวัฒน์ อินทรพันธุ์	นักวิจัย	
31 หมู่ 3 บ้านเสกกong	ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	
11. นายชาญชัย กะพุดิน	นักวิจัย	

โรงเรียนบ้านหนองใหญ่ ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์

12.	นายชัยวัฒน์	บุญญิตี	นักวิจัย
100	หมู่ 2 บ้านหนองใหญ่ ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
13.	นายสมนึก	สัชชานนท์	นักวิจัย
67	หมู่ 2 บ้านหนองใหญ่ ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
14.	นางวันเพ็ญ	ประไวย	นักวิจัย
65	หมู่ 2 บ้านหนองใหญ่ ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
15.	นายบุญเกื้อน	สายแสงจันทร์	นักวิจัย
135	หมู่ 2 บ้านหนองใหญ่ ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
16.	นายผิว	อินทร์สามรัตน์	นักวิจัย
135	หมู่ 16 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
17.	นายพาน	บุญเพ็ง	นักวิจัย
11	หมู่ 16 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
18.	นางนฤมล	ทองคำ	นักวิจัย
163	หมู่ 16 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
19.	นายสมร	เสนาคณิต	นักวิจัย
26	หมู่ 16 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
20.	นายสวิส	ประสานดี	นักวิจัย
144	หมู่ 4 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
21.	นายบน	สตัยสูงยิ่ง	นักวิจัย
123	หมู่ 4 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
22.	นายประยงค์	เปรียบยอดยิ่ง	นักวิจัย
100	หมู่ 4 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
23.	นายพิชัย	งามสง่า	นักวิจัย
30	หมู่ 12 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
24.	นายวารี	สอนกลาง	นักวิจัย
76/1	หมู่ 12 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		
25.	นายบุญเลิศ	แผ่นทอง	นักวิจัย
99	หมู่ 12 ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์		

สนับสนุนโดย :สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

รายงานโครงการ ศึกษารูปแบบการบริหารที่ดินในลุ่มน้ำห้วยแสนงโดยชุมชนตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ฉบับนี้เป็นผลจากการศึกษาวิจัยด้วยกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของทีมนักวิจัยทุกระดับ การอุดหนุนทุนวิจัยจากฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยได้ดำเนินการตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2555 – กันยายน พ.ศ. 2556 รวมระยะเวลาในการศึกษาวิจัย 18 เดือน และได้รับการดูแลให้คำแนะนำตลอดจนความร่วมมือในการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จากตัวแทน สกว. รวมทั้งสำนักงานเทศบาลตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ และภาคีเครือข่าย เป็นอย่างดี นอกจากนี้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ยังส่งผลเชิงการเกิดแนวคิด แนวทางในด้านการขับเคลื่อนและการพัฒนาพื้นที่ ทั้งในด้านองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นกับทีมนักวิจัย ทีมวิจัยชุมชน ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กระแสการสร้าง ความสนใจที่จะร่วมกันจัดการทรัพยากรของชุมชน หมู่บ้าน รวมทั้งการตระหนักถึงความผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับชุมชน หมู่บ้านในอนาคตข้างหน้า อันจะส่งผลต่อทีมศึกษาวิจัยและสังคม ชุมชน หมู่บ้านในอนาคต

ทีมนักศึกษาวิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายงานการวิจัยโครงการศึกษารูปแบบการบริหารที่ดินในลุ่มน้ำห้วยแสนงโดยชุมชนตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์สำหรับท่านผู้อ่านตลอดจนนำผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในโอกาสต่อไป

ทีมนักศึกษาวิจัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เชิงศึกษาวิจัยกล่าวคือ 1.เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะของแต่ละชุมชนในพื้นที่วิจัย 2.เพื่อศึกษาวิธีการและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในกลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่ 3.เพื่อค้นหาแนวคิด, คุณค่า ของการจัดการที่ดินสาธารณะในน้ำห้วยเสนง ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์ วัตถุประสงค์เชิงพัฒนา กล่าวคือ 1. เพื่อปฏิบัติการค้นหารูปแบบและกระบวนการจัดการที่ดินสาธารณะในกลุ่มน้ำห้วยเสนงโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยขอบเขตของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ (ระยะที่ 1) ประกอบด้วย 1.เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะของแต่ละชุมชนในพื้นที่วิจัย 2.เพื่อศึกษาวิธีการและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในกลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่

ประชากรที่ทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายหลัก 6 หมู่บ้านในตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย บ้านกระวัน บ้านเสกกอง บ้านหนองใหญ่ บ้านหนองสะนา บ้านหนองต้ายิง บ้านปลัด และพื้นที่สาธารณะในบริเวณห้วยเสนง ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จังหวัดสุรินทร์ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ การจัดเวทีเสวนา การจัดเวทีประชุมหารือ(เวทีประชาคมระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล) การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ โดยใช้กระบวนการการมีส่วนร่วม ร่วมคิด(เตรียมความพร้อม วางแผน) ร่วมสร้าง(การลงมือปฏิบัติการ เก็บข้อมูล รวบรวมข้อมูล) ร่วมประเมิน(ถอดบทเรียน)

ผลของการศึกษาวิจัยเกิดการตื่นตัวต่อการจัดการทรัพยากรกลุ่มน้ำห้วยเสนง ด้านหนึ่งมาจากการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องมาหลายปีก่อนหน้านั้น โดยที่กระบวนการศึกษาวิจัย ได้ผลักดันจนเกิดแนวคิด แนวทาง เพื่อการเป็นกรอบสำหรับการพัฒนาพื้นที่ เกิดกระบวนการสร้างองค์ความรู้ต่อการจัดการปัญหาความขัดแย้งหรือวิธีการในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในประเด็นด้านการจัดการปัญหาที่ดิน ทั้งในระดับปัญหาที่ดินส่วนบุคคลต่อบุคคล และระดับปัญหาที่ดินส่วนรวม(ที่ดินสาธารณะ)กับที่ดินส่วนบุคคล และมองเห็นพัฒนาการข้อมูลสาเหตุของปัญหาที่ดำรงอยู่ในชุมชน หมู่บ้าน อย่างเป็นระบบ และสร้างกระบวนการเพื่อแก้ไขปัญหาขึ้นมาร่วมกันของชุมชน ภายใต้กระบวนการการมีส่วนร่วมในการลงมือทำ

สารบัญ

หัวเรื่อง	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1-10
บทที่ 2 บริบทพื้นที่ศึกษา	11-24
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	25-31
บทที่ 4 ผลการศึกษา	32-46
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา	47-49
ภาคผนวก	50-53

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตำบลหนองใหญ่ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอำเภอบราสาท ห่างจากอำเภอบราสาทประมาณ 9 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 65 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 40,625 ไร่ โดยมีจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 16 หมู่บ้าน ด้านทิศเหนือติดต่อกับ ตำบลบ้านพลวง อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ ด้านทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลโคกตะเคียน อำเภอน้ำ 1 กาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ด้านทิศตะวันออกติดต่อกับ ตำบลตาเบา อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ ด้านทิศตะวันตกติดต่อกับ ตำบลโคกสะอาด อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ โดยมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 11,512 คน เป็นชาย 5,865 คน เป็นหญิง 5,647 คน จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 2,613 ครัวเรือน คนในเขตตำบลหนองใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการปลูกข้าวเป็นหลัก และปลูกพืชสวน พื้นที่ทำนาในตำบลหนองใหญ่ ได้แก่ บ้านแสนสุข บ้านระหาร บ้านสำโรง บ้านล้งโกม ซึ่งมีห้วยแสนงไหลผ่าน ตำบลหนองใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ อาชีพรองลงมาคือ รับจ้าง ค้าขาย ทำสวน ทำไร่ เป็นต้น แรงงานที่ใช้ในการเกษตรกรรมในตำบลหนองใหญ่ ส่วนใหญ่ใช้แรงงานจากสมาชิกในครัวเรือนเป็นสำคัญ และบางครอบครัวมีสมาชิกไม่เพียงพอ จะทำการจ้างแรงงานที่อยู่ในตำบลเข้ามาช่วยในฤดูกาลผลิต มีแรงงานจะไปทำงานรับจ้างทั่วไปในตำบลและในจังหวัดใกล้เคียง หรือทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ

ในตำบลหนองใหญ่ลำห้วยแสนงได้ไหลผ่านหมู่บ้านจำนวน 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านห้วยแสนง บ้านกระวัน บ้านเสกกอง บ้านหนองใหญ่ บ้านหนองสะนา บ้านหนองต้ายิง บ้านปลัด และในบริเวณริมห้วยแสนงในช่วงนี้เป็นช่วงที่มีพื้นที่สาธารณะเป็นแนวยาวตลอดลำห้วย บางแห่งโล่งเตียน บางแห่งเป็นป่าริมน้ำซึ่งเป็นพื้นที่ที่คนในตำบลหนองใหญ่ได้พึ่งพาฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นอาหารจากพืชและสัตว์ ต่อมาประมาณปี พ.ศ.2538 คนในชุมชนที่อยู่รายรอบพื้นที่สาธารณะเริ่มเข้าทำการบุกเบิกแผ้วถางเข้าจับจองเป็นพื้นที่ของตน ซึ่งกรณีปัญหาดังกล่าวนี้ได้กระจายไปหลายชุมชน ซึ่งจากการศึกษาของโครงการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำห้วยแสนงเพื่อพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน บ้านหนองใหญ่ ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์ ระหว่างปี 2551-2553 พบ

พืชสมุนไพรที่มีคุณค่าถึง 77 ชนิด พบผักและมันริมห้วยเสนงจำนวน 34 ชนิด ผลจากการศึกษาของนักวิจัยบ้านหนองใหญ่นำไปสู่การจัดทำแหล่งเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศท้องถิ่นในกลุ่มน้ำห้วยเสนง เป็นพื้นที่เรียนรู้ของเด็กและเยาวชนในบ้านหนองใหญ่และโรงเรียนใกล้เคียง จากกรณีการขยายผลการศึกษาของบ้านหนองใหญ่ก่อให้เกิดการตื่นตัวของคนในชุมชนในหลายๆชุมชน ต่อกรณีปัญหาการบุกรุกที่ดินสาธารณะในกลุ่มน้ำห้วยเสนง ซึ่งยังไม่มีแนวทางที่ชัดเจนในการจัดการปัญหาในระดับตำบล

และจากการสำรวจความคิดเห็นต่อสภาพปัญหานี้ในปี 2553 ซึ่งดำเนินการสำรวจโดยองค์การบริหารส่วนตำบลหนองใหญ่พบว่า เป็นปัญหาที่มีผู้เสนอให้รับเร่งแก้ไขมากที่สุด ในตำบลหนองใหญ่และได้ถูกยกระดับเป็นปัญหาของตำบล ซึ่งทางองค์การบริหารส่วนตำบลหนองใหญ่ได้จัดให้มีเจ้าหน้าที่ในการเฝ้าระวังดูแลรักษาที่ดินสาธารณะในเขตชุมชน แต่ก็ไม่สามารถจัดการแก้ไขปัญหาคือเป็นรูปธรรมได้ อันเนื่องมาจากความซับซ้อนของปัญหาและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายหมู่บ้าน ซึ่งแนวทางแก้ไขปัญหาก็ควรเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ทำความเข้าใจปัญหาและหาทางออกร่วมกันจากระดับชุมชน ระดับระหว่างชุมชน มาสู่ระดับตำบล เพื่อให้เกิดแบบแผนการแก้ไขปัญหโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและหนุนเสริมการแก้ไขปัญหโดยหน่วยงานท้องถิ่นและภาคีที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นเพื่อให้เกิดการริเริ่มถากถางแนวทางในการแก้ไขปัญหานี้ผู้นำชุมชนในพื้นที่กลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่จึงนำเสนอโครงการวิจัยอันนี้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการแก้ไขปัญห

จากพัฒนาการการจัดการกลุ่มน้ำห้วยเสนงที่ผ่านมาจะพบว่าการกำหนดนโยบายด้านการจัดการจะอยู่บนพื้นฐานความคิดระบบสิทธิเพียง 2 ระบบ คือ กรรมสิทธิ์ของรัฐ และระบบกรรมสิทธิ์ของเอกชนบุคคล โดยไม่ได้ให้ความสนใจในระบบกรรมสิทธิ์ร่วม (หรือส่วนรวม) ขณะที่การใช้พื้นที่ในกลุ่มน้ำห้วยเสนงบริเวณตำบลหนองใหญ่ ในอดีตการใช้พื้นที่ลุ่มน้ำหรือพื้นที่ป่า ที่ดินรมน้ำเป็นการใช้ประโยชน์ที่อยู่บนพื้นฐานของสิทธิทางวัฒนธรรม หรือสิทธิชุมชน ไม่ได้เป็นการใช้ประโยชน์ในฐานะที่เป็น “ทรัพยากรเปิด” หากแต่ถูกควบคุม จัดการการใช้ประโยชน์บนพื้นฐานของความเชื่อทางวัฒนธรรม ประเพณี แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงของระบบสิทธิที่มีการขยายความคิดของระบบสิทธิเอกชนที่มีความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจในฐานะ “ทรัพย์สิน” และความอ่อนล้าของวัฒนธรรมประเพณีชุมชนทำให้เกิดปัญหาในกรณีตำบลหนองใหญ่ ดังนั้น การเรียนรู้และฟื้นฟูระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวมที่เคยเป็นมาจึงน่าจะเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหานี้ ในขณะที่ความต้องการของคนในชุมชนหากดำเนินการ

จัดการปัญหานี้ได้และสามารถพัฒนาให้เป็นแบบแผนในการแก้ไขปัญหานี้ได้ ทิศทางในอนาคตของชุมชนควรจะเป็นแบบแผนเชิงบัญญัติของท้องถิ่นเพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาในอนาคตต่อไป ดังคำถามวิจัยและ วัตถุประสงค์ต่อไปนี้

1.2 คำถามวิจัย

รูปแบบและกระบวนการการจัดการที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยเสนงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์เป็นอย่างไร

1.3 คำถามวิจัยย่อย

- 1.สถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะของแต่ละชุมชนเป็นอย่างไร
- 2.วิธีการและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยเสนง
- 3.ตำบลหนองใหญ่มีวิธีการและกระบวนการอย่างไร
- 4.รูปแบบและกระบวนการบริหารที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยเสนงมีรูปแบบและกระบวนการอย่างไร
- 5.แนวคิด, คุณค่า ของการบริหารที่ดินสาธารณะในน้ำห้วยเสนง ต.หนองใหญ่ เป็นอย่างไร

1.4 วัตถุประสงค์

เชิงวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะของแต่ละชุมชนในพื้นที่วิจัย
- 2) เพื่อศึกษาวิธีการและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่
- 3) เพื่อค้นหาแนวคิด, คุณค่า ของการจัดการที่ดินสาธารณะในน้ำห้วยเสนง ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์

เชิงพัฒนา

- 1) เพื่อปฏิบัติการค้นหารูปแบบและกระบวนการจัดการที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยเสนงโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ (ระยะที่ 1)

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะของแต่ละชุมชนในพื้นที่วิจัย
2. เพื่อศึกษาวิธีการและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในกลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่

1.5 ขอบเขตการศึกษา

1.5.1 ขอบเขตเนื้อหา

- 1) ศึกษาสภาพปัญหาและกรณีความขัดแย้งในที่ดินสาธารณะในพื้นที่ 6 หมู่บ้าน
- 2) ศึกษาและสำรวจจัดทำแผนที่และฐานข้อมูลป่าไม้-ที่ดิน ในพื้นที่ศึกษา 6 หมู่บ้าน และบริเวณลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่
- 3) ศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการที่ดินสาธารณะ และการจัดการความขัดแย้ง เพื่อขับเคลื่อนนโยบายการจัดการที่ดินสาธารณะที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนในตำบลหนองใหญ่
- 4) ศึกษาแนวคิด, คุณค่า ของการจัดการที่ดินสาธารณะในน้ำห้วยเสนง ต.หนองใหญ่

1.5.2 ขอบเขตพื้นที่

ตำบลหนองใหญ่ และ 6 หมู่บ้านหลักได้แก่ บ้านกระวัน บ้านเสกกอง บ้านหนองใหญ่ บ้านหนองสนนา บ้านหนองต้ายิ่ง บ้านปลัด และพื้นที่สาธารณะในบริเวณห้วยเสนง ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์

1.5.3 กลุ่มเป้าหมาย

1. ชาวบ้านใน 6 ชุมชนพื้นที่หลัก
2. คณะกรรมการ, คณะทำงานในเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำห้วยเสนง
3. ส.อบต. และผู้ใหญ่บ้าน ใน 16 ชุมชน ต.หนองใหญ่
4. เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานราชการท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปกครองอำเภอปราสาท ท้องถิ่นอำเภอปราสาท ที่ดินอำเภอปราสาท ป่าไม้จังหวัดสุรินทร์
5. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ผู้ใช้พื้นที่ ผู้ใช้ทรัพยากร ผู้ที่ไม่ได้ใช้ แต่เกี่ยวข้อง ผู้มีกรรมสิทธิ์

1.5.4 ระยะเวลาในการศึกษา

เมษายน 2555 – กันยายน 2556 รวม 18 เดือน

1.6 วิธีการศึกษา

1.6.1 ขั้นเตรียมก่อนการศึกษาวิจัย

- เวทีชี้แจงโครงการต่อชุมชนในตำบลหนองใหญ่และโครงการวิจัยฯ ที่ปรึกษาและส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง 1 วัน แลกเปลี่ยน เครื่องมือ คือ ข้อเสนอ โดย กระบวนการชี้แจง

3. เวทีจัดทำแผนการวิจัยร่วมกับนักวิจัย 1 วัน

ตาราง
ประชุม

เครื่องมือ คือ ข้อเสนอ
โครงการวิจัยฯ แบบ
แผนปฏิบัติการ,

1.6.2 ขั้นการศึกษาวิจัยและรวบรวมข้อมูล

- จัดประชุมศึกษารวบรวมสถานการณ์การการณปัญหา กรณี เครื่องมือ แผนที่เดินดิน แบบสำรวจความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในกลุ่มน้ำห้วยเสนง กรณีปัญหา, กระบวนการประชุมในพื้นที่ศึกษา 6 หมู่บ้าน 6 วัน
- ประชุมวิเคราะห์ทำการจำแนกแยกแยะกรณีปัญหา เครื่องมือ ตาราง วิเคราะห์ปัญหา และจัดหมวดหมู่ 2 วัน แบบบันทึกข้อมูล, ประชุม วิเคราะห์
- เวทีการเรียนรู้เรื่องระบบสิทธิ 2 วัน กระบวนการเรียนรู้ ผูกอบรม
- สำรวจและจัดทำแผนที่ที่ดินสาธารณะและแผนที่ดาวเทียมกรณีปัญหา 6 ชุมชน 12 วัน เครื่องมือ แผนที่เดินดิน GPS โดย กระบวนการสำรวจชี้เขต

1.6.3 ขั้นการวิเคราะห์ สรุปข้อมูล และจัดทำแผนปฏิบัติการ

- เวทีวิเคราะห์และสรุปข้อมูลกรณีปัญหาและการดาวเทียม แผนที่เดินดินแผนที่
- สำรวจ เครื่องมือ ครั้ง 1 วัน
- วิเคราะห์ ระวังเอนด, ประชุม

- เวทีนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชนครั้งที่ 1 วัน
ย่อข้อมูล

เครื่องมือ เอกสารสรุป

ประชุมนำเสนอตอบข้อซักถาม

1.6.4 ขั้นตอนปฏิบัติการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

- ปฏิบัติการดำเนินการแก้ไขปัญหาผ่านตัวแทน เครื่องมือ แผนที่เดินดินแผนที่ดาวเทียม

(1) ระดับคณะกรรมการแก้ไขปัญหาระดับชุมชน 6 ครั้ง GPS ข้อมูลสรุปการสำรวจชี้เขต ระวัง

(2) ระดับตำบล 2 ครั้ง โฉนด แบบบันทึกข้อตกลงประชุมไกล่เกลี่ย

1.6.5 สรุปผลการปฏิบัติการและสรุปผลการศึกษา

- เวทีสรุปผลปฏิบัติการและสรุปผลการศึกษาร่วมกัน 1 ครั้ง เครื่องมือ ข้อมูลบันทึกแผนที่ แบบ

- เวทีเสนอผลการศึกษาต่อสาธารณะ สุดท้าย 1 ครั้ง บันทึกข้อตกลง สรุปประชาคมตี เครื่องมือ แผ่นนำเสนอสรุปผล

การศึกษาวิจัยและข้อค้นพบ
นิทรรศการนำเสนอ, ประชุม

1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

เชิงวิจัย

4. เกิดข้อมูล สถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะของแต่ละชุมชนในพื้นที่วิจัย
5. เกิดข้อมูลวิธีการและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่
6. เกิดชุดความรู้แนวคิด, คุณค่า ของการจัดการที่ดินสาธารณะในน้ำห้วยเสนง ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์

ผลที่ได้เชิงการพัฒนา

7. เกิดรูปแบบและกระบวนการจัดการที่ดินสาธารณะในกลุ่มน้ำห้วยเสนงโดย
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1.8 แผนปฏิบัติการโครงการ

แผน กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีดำเนินการ	กลุ่มเป้าหมาย	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1) เวที ชี้แจง โครงการ ต่อชุมชน ในตำบล หนองใหญ่ และที่ ปรึกษา และส่วน ราชการที่ เกี่ยวข้อง 1วัน	- เพื่อชี้แจงความเป็นมา ของโครงการวิจัยและ ทบทวนแนวคิดและ กระบวนการดำเนินงาน ของโครงการเพื่อสร้าง ความเข้าใจร่วมกันของ นักวิจัย ที่ปรึกษาและ หน่วยงานราชการที่ เกี่ยวข้อง	- ประสานกลุ่มเป้าหมาย เข้าร่วมเวที แจกเอกสาร ประกอบการชี้แจงและ ดำเนินการชี้แจงพร้อม ทั้งระดมข้อเสนอแนะ และความคิดเห็น	- นักวิจัยรวม 25 คน - ที่ปรึกษาโครงการ 1 คน - แกนนำชาวบ้าน 6 พื้นที่พื้นที่ละ 15 คนรวม 90 คน -ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน10 คน รวม 126 คน	- นักวิจัยได้ทบทวนความ เป็นมาของโครงการและ สามารถชี้แจงทิศทางและ กระบวนการวิจัยต่อแกนนำ ชาวบ้านในพื้นที่และที่ปรึกษา ได้รับทราบและเกิด ข้อเสนอแนะจากที่ประชุม -นักวิจัยได้ชี้แจงแนวทางการ ดำเนินการและแสวงหาความ ร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
2) เวที จัดทำ แผนการ วิจัย ร่วมกับ นักวิจัย 1 วัน	- เพื่อประชุมจัดทำแผน และเตรียมความพร้อม ของนักวิจัย	- ประสานนักวิจัย6พื้นที่ เข้าร่วมประชุมและ จัดทำแผนร่วมกัน	-นักวิจัย25คน -ที่ปรึกษา 1คน -พี่เลี้ยง2คน รวม 28 คน	-เกิดการจัดทำแผนและ แผนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม ของทีมวิจัย -เกิดการเตรียมพร้อมก่อนการ วิจัย แบ่งบทบาทหน้าที่ของ นักวิจัย
3) จัด ประชุม ศึกษา รวบรวม สถานการณ์ ปัญหา กรณีความ ขัดแย้งใน เรื่องที่ดิน	-เพื่อรวบรวมกรณีปัญหา และกรณีความขัดแย้งใน พื้นที่ 6 ชุมชน	-นักวิจัยและพี่เลี้ยงที่ ปรึกษาดำเนินการจัด ประชุมร่วมกับชาวบ้าน ในแต่ละพื้นที่ 6 พื้นที่	-นักวิจัย 25คน -ชาวบ้าน 45คน	-ข้อมูลกรณีปัญหา 6 พื้นที่

สาธารณะ ในพื้นที่ ศึกษา 6 หมู่บ้าน 6 วัน				
4) ประชุม วิเคราะห์ ทำการ จำแนก แยกแยะ กรณี ปัญหา และจัด หมวดหมู่ 2 วัน	-เพื่อประชุมวิเคราะห์กรณี ปัญหา 6 พื้นที่ 2 ครั้ง	-ประสานและจัดประชุม วิเคราะห์กรณีปัญหา 6 พื้นที่ 2 ครั้ง	- นักวิจัย 25 คน -ตัวแทนชาวบ้าน 6 พื้นที่ 6 คน = 36 คน รวม 61 คน	-เกิดการตรวจสอบความถูกต้อง และจำแนกแยกแยะกรณีปัญหา เป็นกลุ่มกรณีปัญหาใน 6 พื้นที่
5) เวที การเรียนรู้ เรื่องระบบ สิทธิ 2 วัน	-เพื่ออบรมและจัด กระบวนการเรียนรู้เรื่อง ระบบสิทธิและสิทธิชุมชน	-ประสานและจัดอบรม กระบวนการเรียนรู้เรื่อง ระบบสิทธิและสิทธิ ชุมชน	- นักวิจัย 25 คน -ชาวบ้านผู้ร่วมอบรม 6 พื้นที่ 6 คน = 72 คน รวม 97 คน	-เกิดกระบวนการเรียนรู้เรื่อง ระบบสิทธิและสิทธิชุมชน เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของ ฐานทรัพยากรส่วนรวม
6) สำรวจ และจัดทำ แผนที่ ที่ดิน สาธารณะ และกรณี ปัญหา 6 ชุมชน 6 วัน	-เพื่อสำรวจจัดฐานข้อมูล แต่ละกรณีปัญหาใน 6 พื้นที่	-ประสานและลงพื้นที่ สำรวจแต่ละกรณีปัญหา จัดทำแผนที่ระวางและ แนวเขต	- นักวิจัย 25 คน -ตัวแทนชาวบ้าน 6 พื้นที่ 6 คน = 36 คน รวม 61 คน	-เกิดการตรวจสอบความถูกต้อง ของแนวเขตและฐานข้อมูลแต่ รายกรณีปัญหาใน 6 พื้นที่
7) เวที วิเคราะห์ และสรุป ข้อมูล กรณี ปัญหา และการ สำรวจ 1	-เพื่อประชุมสรุปข้อมูล จากการสำรวจพื้นที่ราย กรณีปัญหา	-ประสานและจัดประชุม วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับ ตัวแทนชุมชน	- นักวิจัย 25 คน -ตัวแทนชาวบ้าน 6 พื้นที่ 6 คน = 36 คน รวม 61 คน	-เกิดการตรวจสอบความถูกต้อง และข้อสรุปแนวทางในการ แก้ไขปัญห

ครั้งที่ 1 วัน				
8) เวที นำเสนอ ข้อมูลสู่ ชุมชนครั้งที่ 1 วัน	- เพื่อนำเสนอข้อมูลที่ได้ จากการศึกษาระยะแรก และแนวทางในการแก้ไข ปัญหาและระดม ข้อเสนอแนะ	- ประสานกลุ่มเป้าหมาย เข้าร่วมเวที แจกเอกสาร ประกอบการชี้แจงและ ดำเนินการชี้แจงพร้อม ทั้งระดมข้อเสนอแนะ และความคิดเห็น	- นักวิจัยรวม 25 คน - ที่ปรึกษาโครงการ 1 คน - แกนนำชาวบ้าน 6 พื้นที่พื้นที่ละ 15 คนรวม 90 คน - ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน 10 คน รวม 126 คน	- ได้นำเสนอข้อมูลสถานการณ์ ปัญหาและเสนอแนวทางการ แก้ไขและระดมข้อเสนอแนะ
9) ปฏิบัติการ ดำเนินการ แก้ไข ปัญหา ผ่าน ตัวแทน -ระดับ คณะกรรมการ การแก้ไข ปัญหา ระดับ ชุมชน 6 ครั้ง -ระดับ ตำบล 2 ครั้ง	- เพื่อจัดเวทีไกล่เกลี่ย จัดการปัญหาและหา ข้อสรุปในแต่ละกรณีใน 6 พื้นที่ชุมชน	แต่ละชุมชนจัดตั้ง คณะกรรมการจัดการ ปัญหา โดยทีมวิจัยเข้า หนุนเสริมการพูดคุยไกล่ เกลี่ย - จัดตั้งคณะกรรมการ ไกล่เกลี่ยระดับตำบล จากตัวแทนแต่ละชุมชน	- นักวิจัยในแต่ละพื้นที่ - คณะกรรมการไกล่เกลี่ย แต่ละระดับ	- เกิดข้อมูลรูปแบบและ กระบวนการแก้ไขปัญหาในราย กรณี
10) เวที สรุปผล ปฏิบัติการ และ สรุปผล การศึกษา ร่วมกัน 1 ครั้ง	- เพื่อประชุมสรุปผลการ ปฏิบัติการและผล การศึกษา	- ประสานและจัดประชุม สรุปข้อมูลร่วมกัน	- นักวิจัย 25 คน - พี่เลี้ยง 2 คน รวม 27 คน	- เกิดการสรุปข้อมูลผลจากการ ปฏิบัติการและผลการศึกษา
11) เวที	- เพื่อนำเสนอผล การศึกษาต่อชุมชน ที่	- ประสานกลุ่มเป้าหมาย เข้าร่วมเวที แจกเอกสาร	- นักวิจัยรวม 25 คน - ที่ปรึกษาโครงการ 1 คน	- นักวิจัยได้นำเสนอผลการศึกษา และแสวงหาความร่วมมือกับ

เสนอผล การศึกษา ต่อ สาธารณะ สุดท้าย 1 ครั้ง	ปรึกษาและหน่วยงาน ราชการที่เกี่ยวข้อง	สรุปผลการศึกษา ประกอบการนำเสนอ พร้อมทั้งระดม ข้อเสนอแนะและความ คิดเห็น จัดนิทรรศการ	- แกนนำชาวบ้าน 6 พื้นที่พื้นที่ละ 15 คนรวม 90 คน -ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง จำนวน10คน รวม 126 คน	หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
--	--	--	---	-----------------------

บทที่ 2

บริบทพื้นที่ศึกษา

บริบทพื้นที่ภาพรวมทั้งตำบลหนองใหญ่

ภาพที่ 2.1 แสดงกายภาพพื้นที่ป่า แหล่งน้ำ ในตำบลหนองใหญ่

สภาพทั่วไปของตำบล

ตำบลหนองใหญ่แยกการปกครองจากตำบลตาเบา มีชุมชนดั้งเดิมที่มาตั้งถิ่นฐานคือ บ้านหนองใหญ่ มีหนองน้ำขนาดใหญ่ในหมู่บ้าน เป็นที่ราบสูง โลง ระยะห่างจากอำเภอ ประมาณ 9 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 65 ตารางกิโลเมตร ดินเป็นดินกรวดทราย ดินเปรี้ยว เป็นป่าสงวนหมดสภาพแล้ว มีป่าละเมาะเล็ก ๆ ริมลำน้ำห้วยเสนง

อาณาเขตตำบล

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลบ้านพลวง และตำบลตาเบา อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลโคกตะเคียน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลตาเบา และตำบลโคกตะเคียน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลคอกสะอาก และตำบลนางมุด อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ จำนวนประชากรในเขต อบต. 9,329 คน

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบประมาณร้อยละ 80 ใช้ในการประกอบอาชีพการเกษตร คือ การทำนา และที่อยู่อาศัย สภาพพื้นที่แหล่งน้ำ เช่น หนอง บึง ห้วย ชลประทานขนาดเล็ก อยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ประมาณร้อยละ 5 นอกจากนั้นเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ของ ตำบล มีป่าทำเลหนองใหญ่ อาณาเขตติดกับบ้านกระวัน บ้านปลัด บ้านหนองตาตึงและ บ้านหนองใหญ่ ร้อยละ 15 ซึ่งเดิมเมื่อประมาณ 20 ปีที่แล้ว ชาวบ้านได้มีการบุกรุกเพื่อ ใช้เป็นที่ทำนา ต่อมาสภาพตำบลปรือ อบต.หนองใหญ่ปัจจุบันได้มีการหวงห้ามและขุดลอก คลองรอบป่าทำเลเพื่อไม่ให้ทำการเกษตรในที่บุกรุก แล้วได้มีการปลูกป่าทดแทน ส่วนใหญ่ เป็นธรรมชาติและป่ายูคาลิปตัส ซึ่งยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ประมาณ 1,500 ไร่ สภาพ พื้นที่ทั่วไปของตำบลหนองใหญ่ เป็นที่ราบ มีลักษณะดินเป็นดินร่วน ปนทราย พื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่สำหรับทำการเกษตร และใช้เป็นที่ปลูกสร้างที่อยู่อาศัย

การใช้ที่ดิน ตำบลหนองใหญ่มีพื้นที่ทั้งหมด 40,625 ไร่ แบ่งออกเป็น

1. ที่อยู่อาศัย	1,150	ไร่
2. พื้นที่ทำการเกษตร	32,567	ไร่
- พื้นที่ทำนา	27,150	ไร่

- พื้นที่ทำไร่	1,383	ไร่
- พื้นที่ทำสวน	321	ไร่
- พื้นที่อื่น ๆ	3,068	ไร่
- พื้นที่เกษตรอื่น ๆ	952	ไร่
- พื้นที่เลี้ยงสัตว์	408	ไร่
- พื้นที่ประมงเพาะเลี้ยง	237	ไร่
3. พื้นที่ป่า	1,560	ไร่
4. พื้นที่สาธารณะ	4,254	ไร่
5. พื้นที่อื่นๆ	1,094	ไร่

ภูมิอากาศ

- ลักษณะภูมิอากาศ 3 ฤดู
- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม – เดือนมิถุนายน
- ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม – เดือนกันยายน
- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม – เดือนกุมภาพันธ์

การคมนาคม การจราจร

การ คมนาคมขนส่งในเขตตำบลหนองใหญ่ ในปัจจุบันนับว่ามีความสะดวกสบายมากขึ้น เพราะได้มีการพัฒนาถนนหนทางภายในเขตตำบล ทำให้การติดต่อระหว่างชุมชนสะดวกขึ้น

ถนน

8. ถนนดิน จำนวน 71 สาย
9. ถนนลูกรัง จำนวน 43 สาย
10. ถนนลงหินคลุก จำนวน 161 สาย
11. ถนนคอนกรีต จำนวน 34 สาย
12. ถนนลาดยาง จำนวน 2 สาย

สะพาน

13. จำนวนสะพานคอนกรีต 2 แห่ง

แหล่งน้ำ

14. จำนวนหนองน้ำ 2 แห่ง
15. จำนวนบ่อน้ำตื้น 13 แห่ง
16. จำนวนสระน้ำ 22 แห่ง
17. จำนวนฝาย 8 แห่ง
18. จำนวนลำห้วย 2 แห่ง

ลำห้วยเสนง เป็นลำน้ำที่ไหลผ่านหลายหมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 5, 9, 12, 16 และมีลำห้วยรูน ไหลผ่าน หมู่ที่ 6, 10, 11 ในช่วงฤดูแล้งมีน้ำไม่เพียงพอ

แหล่งน้ำและปริมาณน้ำฝน

- แหล่งน้ำที่สำคัญของตำบลหนองใหญ่ มีดังนี้

ชื่อแหล่งน้ำ	ขนาด/พื้นที่	การใช้ประโยชน์ (น้ำกิน น้ำใช้ ทำการเกษตร)	หมายเหตุ ใช้ได้ตลอดทั้งปี หรือไม่
1. แหล่งน้ำธรรมชาติ			
- ลำห้วยเสนง	- ยาวประมาณ 5 กิโลเมตร - กว้างประมาณ 8	น้ำใช้ , ใช้ทำการเกษตรได้เฉพาะฤดูฝน	ใช้ได้ตลอดทั้งปี

	เมตร - ลึกโดยเฉลี่ย 2.5 เมตร		
- ลำห้วยขุน	- ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร - กว้างประมาณ 5.5 เมตร - ลึกโดยเฉลี่ย 2.5 เมตร	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตรได้เฉพาะฤดูฝน	ใช้ไม่ได้ตลอดทั้งปีมีความตื้นเขิน
2. แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น	พื้นที่ (ไร่)		
- อ่างเก็บน้ำบ้านก๊วล	140	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- อ่างเก็บน้ำปลัด	140	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- หนองน้ำหนองใหญ่	84	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- หนองสนาง	8	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- หนองตาแอก	20	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- อ่างเก็บน้ำสำโรง	70	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- หนองน้ำล้งโคม	16	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- หนองระหาร	20	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- หนองผือ	72	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- คลองน้ำเสกกอง	ยาว 3 กม.กว้าง 8 เมตร ลึก 2 เมตร	น้ำใช้, ใช้ทำการเกษตร(เฉพาะฤดูฝน)	ใช้ได้ตลอดทั้งปี

ด้านสาธารณูปโภค

19. โทรศัพท์

การติดต่อสื่อสารส่วนใหญ่จะใช้บริการไปรษณีย์อำเภอปราสาทโทรศัพท์ติดต่อตามหมู่บ้านและโทรศัพท์มือถือ จะมีคู่สายครบทุกหมู่บ้าน จำนวน 16 หมู่บ้าน แต่ส่วนใหญ่จะติดตั้งโทรศัพท์เฉพาะผู้นำหมู่บ้านหรือผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ประมาณร้อยละ 20 ของครัวเรือนทั้งหมด

- ไฟฟ้า

ตำบลหนองใหญ่มีไฟฟ้าเข้าถึงทุกหมู่บ้านและทุกหลังคาเรือนบางหมู่บ้านมีไฟฟ้าตามถนนสาธารณะด้วย

- แหล่งน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค

- ประปา หมู่บ้านที่มีระบบน้ำประปาเพื่ออุปโภค คือ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 13 จำนวน 9 หมู่บ้าน โดยผลิตจากน้ำบาดาล แต่ส่วนมากประปาจะมีการชำรุด ชาวบ้านจะมีการใช้น้ำบ่อบาดาล และบ่อน้ำตื้นที่มีอยู่ในหมู่บ้าน

- จากบ่อบาดาลส่วนตัว โดยมีการติดตั้งปั้มน้ำเพื่อนำมาใช้ในครัวเรือนประมาณร้อยละ 60 ของครัวเรือนทั้งหมด นอกนั้นจะใช้น้ำตื้นหรือหนองน้ำสาธารณะ ร้อยละ 5%

- แหล่งน้ำเพื่อการบริโภค

- ส่วนใหญ่จะใช้น้ำฝน โดยมีโอ่งซีเมนต์กักเก็บน้ำไว้ให้ตลอดปี

- จากบ่อน้ำตื้น เกษตรกรบางส่วนไม่มีน้ำฝนเพื่อบริโภคตลอดปีจะใช้น้ำจากบ่อน้ำตื้นมาบริโภคโดยจะมีบ่อน้ำตื้นที่สามารถใช้ดื่มได้มาบริโภคต่อไปจนถึงฤดูฝน

การประปา

20. จำนวนประปาหมู่บ้าน 6 แห่ง

ไฟฟ้า

21. จำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ 2,730 ครัวเรือน
22. จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ 20 ครัวเรือน
23. จำนวนครัวเรือนที่ใช้ไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ 7 ครัวเรือน
24. จำนวนไฟฟ้าสาธารณะ 80 จุด

ข้อมูลด้านสังคม

ศาสนาสถาน จำนวนวัด 8 แห่ง ประกอบด้วย

25. วัดป่าห้วยเสนง วัดบึงบูรพา วัดระหารโสดวิหาร วัดแสนสุข วัดพระชีบัว
แก้ว วัดป่าคลองธรรม วัดปลัดพัฒนาราม วัดป่ากระวันหินโคนวนาราม

ข้อมูลด้านวัฒนธรรม ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น

และการละเล่นแต่ละเดือนในรอบปี ของชุมชนมีดังนี้ 1.มกราคม(เขมรเรียกว่า แคนเบาะ) เริ่มเข้าปีใหม่ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่หรือเรียกอีกวันหนึ่งว่า วันพบญาตี ลูกๆหลานๆ ที่ที่ได้ออกจากบ้านไปหาทำงานต่างถิ่น ต่างอำเภอและต่างจังหวัดสิ้นปีเวียนมาบรรจบครบรอบแล้วจึงได้พากันกลับมาหาพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่บ้านเกิดเมืองนอนของตนเองและมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่คุณพ่อ คุณแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เจ้ากรรมนายเวรหรือบรรพบุรุษที่เคารพนับถือที่ได้ล่วงลับไปแล้ว เป็นการ“ยิงปืนนัดเดียวได้นก 2 ตัว คือ 1.ทำบุญฉลองวันปีใหม่ 2.ทำบุญแด่ผู้ที่ล่วงลับไป 2.กุมภาพันธ์(เขมรเรียกว่า แคนเมียกทม) จะมีประเพณีเข่นเซรา เป็นการเรียกขวัญข้าวขึ้นยังฉางและแซนเนียะดาจ๊ะเสราะซึ่งทำเป็นประจำทุกปี ซึ่งจะมีการแซนตอนเย็นส่วนประกอบในพิธีแซนดาจ๊ะเสราะ 3.มีนาคม(เขมรเรียกว่า แคนประกุน) เป็นช่วงที่มีการปลูกบ้านใหม่ การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ โคกจุก มงคลสมรสบวชนาค เทศมหาชาติ บรรจู้ฐิติ มีทั้งงานมงคลและอวมงคล เพราะเป็นเดือนเมคนโบราณเขาถืออย่างนั้น ซึ่งเดือนนี้เป็นช่วงที่ว่างจากการทำไร่ทำนา จะมีการทำบุญเพื่อเสริมสร้างสิริมงคลแก่ตัวเอง 4. เมษายน(เขมรเรียกว่า แคนแจต) ประเพณีสงกรานต์ สมัยโบราณจะมีการตอม มีการรำตรตรรำอันเรเล่นอันโดจ พัฒนาและทำงานส่วนร่วมเช่นทำวัดสร้างสะพาน ฯลฯ ทรงน้ำพระสงฆ์ รด

น้ำดำหัวให้แก่ผู้สูงอายุและทำสะพานให้พระสงฆ์เดินมาทรงน้ำทั้งขาไปและขากลับและส่งถ่าย
 ปีเก่าต้อนรับปีใหม่ของประเพณีเขมร(มาแยกปีกันตรงเม.ย.กับพ.ค.) 5. พฤษภาคม(เขมรว่า
 แคปีสาก) ประเพณีแสนเนียะตาจ๊ะเราะะ จองแสโรยไ้(วันแรกนาขวัญ)เอาฤกษ์เอายาม เริ่มไ้
 นานาหวาน นาดำ เพาะกล้า เป็นทัพ อึ่งแสนเนียะตาจ๊ะเราะะตอนเช้า พิธีประกอบการแสน
 หรือบวงสรวงนั้นเหมือนเดือนกุมภาพันธ์ ผิดกันเวลากับเวลาเย็นเท่านั้นเอง และระเบียบพิธีหา
 ฤกษ์หายามวันแรกนาขวัญ 6. มิถุนายน (เขมรเรียกว่า แคเจียด) เริ่มไ้นานาหวาน ดำ ปลุก
 ข้าว ทำมาหากิน ทุกวันทำนาหวาน เริ่มลงไ้ลงนาเต็มที่แล้วเพราะดินยังไม่แฉะยังแห้งอยู่พอดี
 กับนาหวาน 7. กรกฎาคม (เขมรเรียกว่า แคอาสาท) ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา
 ประจำปีทั้งเขมรและไทย ทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้ แต่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไป
 แล้ว ตลอดทั้งบรรพบุรุษและเจ้ากรรมนายเวรทั้งหลายด้วย เทียนพรรษาเล่มนี้ก็เพื่อให้
 พระสงฆ์จุดทำวัตรสวดมนต์เช้า เย็นในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา 3 เดือนหรือตามกิจวัตรสงฆ์เข้า
 อุโบสถในช่วงเข้าพรรษา 6 ครั้ง ภายในระยะ 3 เดือน การเข้าพรรษานั้นเรานิมนต์พระสงฆ์
 หรือครูบาอาจารย์ผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ เพื่อ ลด เลิก อบายมุขของมีนเมาทุกประเภท
 และยังมีงานต่างๆ เช่นงานแต่ง งานขึ้นบ้านใหม่ สร้างบั้งใหม่ โพนจุด เป็นต้น กำลังทำไ้
 ทำนาอยู่หวานปุ๋ย กำจัดวัชพืชดูแลต้นข้าวให้สวยงาม 8. สิงหาคม (เขมรว่าแคสราบ) ทำมา
 หากินตลอดทั้งเดือน 9. กันยายน (เขมรว่าแคประปด) ประเพณีเบ็ญตุงและเบ็ญทม แสน
 โดนตา จับบายเบ็ญ ทำบุญบั้งสกลอุทิศส่วนกุศลให้ปู่ ย่า ตา ทวด และญาติที่ตายไปแล้ว
 เพื่อรำลึกถึงบุญคุณที่ท่านได้เลี้ยงเรามา ก็เป็นการกตัญญูทเวที่ ทำบุญอุทิศตอบแทนท่านหวัง
 ความสุขความเจริญในชีวิต โดยเชื่อตั้งแต่โบราณถึงปัจจุบันว่าเมื่อถึงวันเบ็ญทมจะต้องมีการ
 แสนโดนตา เพื่อเรียกผีปู่ ย่า ตา ยาย ที่ตายไปแล้วให้มาหากินกับของอาหารทุกประเภทที่
 ลูกๆหลานๆได้จัดบวงสรวงเอาไว้ให้เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณต่อท่านที่ได้เลี้ยงมา 10.
 ตุลาคม (เขมรว่า แคอาสจ) ประเพณีปวารณาออกพรรษาถว้นไตรมาสสามเดือนที่ผ่านมา
 มาแล้วทำบุญดาบั้งสกลเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แต่ พ่อ แม่ พี่ น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย และเจ้ากรรม
 นายเวรที่ล่วงลับไปแล้ว งานกฐินเริ่มตั้งแต่ แรม 1 ค่ำ เดือน 12 รวม 1 เดือนเต็มๆ พระภิกษุผู้
 อยู่จำพรรษาถว้นไตรมาส 3 เดือน เมื่อพระได้รับกฐินแล้ว อนิสงค์กฐินช่วยให้พระหลุดพ้น
 อาบัติ 5 11. พฤศจิกายน (เขมรว่า แคกะเต๊ะ) ประเพณีเทศกาลกฐินบางปี (ปีไหนเป็น
 อธิกมาสหรือ 8 ส่องหน ก็อาจจะคลาดเคลื่อนได้) งานมงคลต่างๆหลังออกพรรษาแล้วก็เริ่มมี
 เช่นงานแต่ง งานโพนจุก ขึ้นบ้านใหม่ สร้างบ้านใหม่ บวชนาค เป็นต้น ส่วนพิธีปลูกบ้านใหม่
 สิ่งของประกอบพิธีสำหรับใส่ในหลุมเสา เช่น ใบเต้ ใบแคลงก๊วง ใบนุ่น ต้นสังเคือร์ ต้นอ้งโกรง

ใบมะตูม เข็ม เงินบาท เมื่อได้ฤกษ์ได้ยามยกเสาเอกของมดติดกับเสามีทอง ผ้าสะไบ ผ้าถุง ต้น อ้อย ต้นกล้วย กล้วย ฯลฯ 12. ธันวาคม (เขมรว่า แคมเมียกตฺย) ประเพณีลอยกระทงเดือน 12 ทำบุญส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ อวยพรให้แก่กันและกัน ทำบุญฉลองในรอบ 12 เดือน หรือ 1 ปีที่ผ่านมา และกิจกรรมกีฬา ฟุตบอลพ่อบ้าน แม่บ้าน และเยาวชน ประจำปีทุกปีที่ ผ่านมา (ดูในเดือนมกราคม) และประเพณีเล่นเว้าตั้งแต่เดือนธันวาคม ถึงเดือนมกราคม ช่วง เสร็จจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตเกษตรกรรมแล้ว

สถานศึกษา มีสถานศึกษาให้บริการแก่ประชาชนในตำบล ดังนี้

26. โรงเรียนบ้านก๊วล ตั้งอยู่ที่บ้านก๊วล หมู่ที่ 1 เปิดสอนชั้นอนุบาล ถึง ป.6 ครู 8 คน
27. โรงเรียนบ้านหนองใหญ่ ตั้งอยู่ที่บ้านหนองใหญ่ หมู่ที่ 2 เปิดสอนชั้น อนุบาล ถึง ป.6 ครู 9 คน
28. โรงเรียนบ้านเสกกอง ตั้งอยู่ที่บ้านเสกกอง หมู่ที่ 3 เปิดสอนชั้นอนุบาล ถึง ม.3 ครู 15 คน
29. โรงเรียนบ้านปลัด ตั้งอยู่ที่บ้านปลัด หมู่ที่ 4 เปิดสอนชั้นอนุบาล ถึง ป.6 ครู 13 คน
30. โรงเรียนบ้านสำโรง ตั้งอยู่ที่บ้านสำโรง หมู่ที่ 5 เปิดสอนชั้นอนุบาล ถึง ป.6 ครู 10 คน
31. โรงเรียนบ้านล้งโกม ตั้งอยู่ที่ บ้านล้งโกม หมู่ที่ 6 เปิดสอนชั้นอนุบาล ถึง ม. 3 ครู 18 คน
32. โรงเรียนบ้านกระวัน ตั้งอยู่ที่บ้านกระวันหมู่ที่ 7 เปิดสอนชั้นอนุบาล ถึง ป.6 ครู 6 คน

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 6 ศูนย์

- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านก๊วล
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านเสกกอง
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้าน ปลัด โคกลาว หนองตายิ่ง
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านล้งโกม

- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านแสนสุข
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสำโรง-ระหาร

ด้านอื่นๆ

- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 16 แห่ง
- หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน 16 แห่ง

หน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่ในพื้นที่

- ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลหนองใหญ่ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1
- สถานีอนามัยตำบลหนองใหญ่ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 และหมู่ที่ 4
- หมวดการทางกابเชิง ตั้งอยู่ที่ หมู่ 1

ภัยธรรมชาติ

- ฝนแล้งซ้ำซาก ส่วนมากเกิดขึ้นมีสภาพรวมพื้นที่ทั้งตำบล ทั้ง 16 หมู่บ้าน
- น้ำท่วมซ้ำซาก หมู่ที่ 2, 3, 5, 12, 15 พื้นที่ 1,500 ไร่

ข้อมูลด้านสาธารณสุข

- จำนวนโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ จำนวน 2 แห่ง
- โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองใหญ่
- โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (บ้านปลัด)

ข้อมูลด้านการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

- จำนวนอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน 219 คน

ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม

เนื่อง จากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองใหญ่ยังไม่มีการเก็บขยะที่เป็นระบบและมีพื้นที่สำหรับกำจัดขยะ โดยการกำจัดขยะของประชาชนใช้วิธีฝังกลบ เผาทำลาย และมีประชาชนบางส่วนที่มีการลักลอบนำขยะไปทิ้งเขตป่าทำเล ซึ่งทางองค์การบริหารส่วนตำบลหนองใหญ่ได้จัดทำป้ายณรงค์ไม่ให้นำขยะไปทิ้ง ที่ดังกล่าว

ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

33. อุตสาหกรรม/ธุรกิจ
34. ร้านขายวัสดุก่อสร้าง 1 จำนวน
35. ร้านขายน้ำดื่ม 1 จำนวน
36. การพาณิชย์และบริการสถานีน้ำมัน
37. จำนวนสถานีน้ำมัน/ปั้ม 2 แห่ง
38. สถานประกอบการ
39. จำนวนโรงสีข้าว 48 แห่ง
40. จำนวนร้านค้า 103 แห่ง
41. จำนวนร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ 1 แห่ง

พืชเศรษฐกิจ

ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมพืชเศรษฐกิจที่ทำการเพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นข้าวโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิ และมีการเพาะปลูกพืชอย่างอื่น เช่น ถั่วลิสง พืชผักชนิดต่างๆ ข้าวโพดหวาน ดังตารางปฏิทินการปลูกพืชประกอบด้านล่าง

ปฏิทินการปลูกพืช

	เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	
ชื่อพืช														
ข้าวนาปี							←						→	
ถั่วลิสง		←	→									←	→	
		←		→								←	→	
พืชผัก		←		→									←	→
ข้าวโพดหวาน														

2.2 แนวคิดในการวิจัย

สำหรับแนวคิดในการศึกษาวิจัย งานศึกษาวิจัยครั้งนี้มีความสนใจอยู่ 2 แนวคิดคือ

2.2.1. แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชน เหมือนดังเช่น กิ่งกร นรินทรกุล ณ อยุธยา บก. (2543) ได้สรุปถึงหลักการสำคัญของสิทธิชุมชน ดังนี้ 1. สิทธิชุมชน คือ ขอตกลงกฎเกณฑ์ทางสังคม หรืออาจพัฒนาสู่ความเป็นสถาบัน รวมกันของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร การจัดการทางเศรษฐกิจ สังคมและอื่นๆ กลุ่มคนดังกล่าวมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน เป็นเครือข่ายทางสังคมของผู้คนที่มีความวัฒนธรรมร่วมกัน อยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งอาจจะมีขอบเขตชุมชนใด ชุมชนหนึ่ง หรือหลายชุมชน หลายกลุ่มชาติพันธุ์หรืออาจเป็นชุมชนในจินตนาการที่ผู้คนสัมพันธ์ผ่านสื่อ หรือนิยามว่า เป็นพวกเดียวกัน ด้วยความจำเป็นที่ต้องจัดการร่วมกัน ชุมชนได้สร้างขอตกลงหรือกติการ่วมกัน ในการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ สังคม ขอตกลงอาจเป็นลายลักษณ์อักษร หรือกฎจารีตประเพณี ที่อยู่ในจิตสำนึกการใดมาซึ่งขอตกลงเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้การต่อสู้ต่อ รองทั้งภายใน ระหว่างชุมชนหรือกับภายนอกชุมชน ขอตกลงรวมถึงมีการปรับเปลี่ยนตามบริบททางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ดังนั้นชุมชนจึงพัฒนารูปแบบสิทธิขึ้นมาใหม่เจาะจงกับบริบทของสังคมนั้นๆ สิทธิชุมชนจึงมีขอบเขตที่กว้างยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้ 2. สิทธิชุมชนเป็นรูปแบบสิทธิเชิงซ้อน หมายถึง ภายใต้ขอตกลงจัดการร่วมกันของชุมชนจะมีสิทธิหลายประเภท แต่สัมพันธ์กัน เช่น สิทธิการครอบครอง สิทธิการใช้สิทธิการจัดการ ซึ่งสิทธิแต่ละประเภทมีการปรับสร้างใหม่อยู่เสมอ และการซ้อนของสิทธิก็มีหลายระดับ ทั้งรูปแบบสิทธิและเจ้าของสิทธิ เช่น บางเงื่อนไขสิทธิความเป็นเจ้าของทรัพยากรบางประเภทอาจเป็นของรัฐ หรือปัจเจกบุคคลในชุมชน แต่ชุมชนมีสิทธิในการใช้ และสิทธิจัดการ 3. สิทธิชุมชนมีลักษณะเน้นการมีส่วนร่วม หรือ ดึงภายนอกเข้า

มารวมจัดการ หมายถึง มิได้กีดกันการมีส่วนร่วมจากภายนอก แต่ต้องการให้ภายนอกเขามารวมสนับสนุน ถววงศ ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น สาธารณะ และรัฐ สิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิความเป็นเจ้าของ แบบเบ็ดเสร็จ เช่น สิทธิรัฐหรือปัจเจก 4. อุดมการณ์ของสิทธิชุมชน วางอยู่บนหลักพื้นฐานว่าด้วยความยั่งยืนและความเป็นธรรม ดังเห็นได้จากการจัดการป่า การจัดการน้ำ ลวนต้องการให้สมาชิกมีส่วนร่วมเข้าถึง ทรัพยากร และได้รับการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม การที่ชุมชนจะอยู่รอดได้ก็ต้องอยู่ บนฐานทรัพยากรที่ยั่งยืน การบริโภคให้หมดไป เป็นการทำลายทุนชีวิตของชุมชนโดยตรง 12 ซึ่งอุดมการณ์สิทธิชุมชนดังกล่าว มีความแตกต่างจากสิทธิปัจเจก ที่มุ่งเน้นประสิทธิภาพสูงสุดจาก การใช้ทรัพยากร 5. สิทธิชุมชนบนเนื้อหาที่หลากหลาย โครงสร้างอำนาจที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนมิได้ มีแต่มิติทรัพยากร ชุมชนจำนวนมากได้อาศัยทุนทางสังคมของตนสร้างระบบ สถาบันการจัดการ ของตนเองเพื่อปรับเปลี่ยนสภาพทางอำนาจในหลายรูปแบบ เช่น สิทธิการจัดการทรัพยากร สิทธิในที่อยู่อาศัย สิทธิสตรี เศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น 6. สิทธิชุมชน เป็นขบวนการเคลื่อนไหว ประชาธิปไตยจากรากหญ้า สิทธิชุมชน เป็นการต่อสู้เพื่อปรับเปลี่ยนสภาพทางอำนาจ สร้างตำแหน่งให้กับชุมชน โดยมีเป้าหมายหลัก เพื่อไปสู่ความเป็น พหุลักษณะประชาธิปไตย หรือสังคมที่เคารพความหลากหลาย หรือมีนโยบายให้ แต่ละท้องถิ่นตลอดจนกลุ่มต่างๆ ในสังคม ให้ได้มีเสรีภาพของตนเองในการกำหนดกติกาของ วิถีชีวิต เศรษฐกิจ ทรัพยากรตามภูมินิเวศ วัฒนธรรมของตน ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานความรับผิดชอบ ร่วมกันของสังคม ด้วย รัฐต้องมีนโยบายสนับสนุนชุมชนใหม่เสรีภาพในการกำหนดกฎ กติกา ระบบสิทธิการจัดการทรัพยากร เศรษฐกิจ วิถีชีวิตวัฒนธรรมของตนเอง และมีกลไกสนับสนุน ความเข้มแข็งของชุมชน

2.2.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การอธิบายความหมายหรือหลักการของแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนดังนี้ คณะกรรมาธิการโลกเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า Brundland Commission (อ้างใน สุริชัย หวันแก้ว บก., 2545) เสนอว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือรูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนอง ความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันโดยไม่มีข้อผอนปรนใดๆ กับความสามารถที่จะตอบสนอง ความต้องการของมนุษย์ในอนาคตอีกด้วย ซึ่งคำนิยามดังกล่าว ไชยรัตน์เจริญสินโอฬาร (2542) กล่าวว่า เทากับเป็นการเรียกร้องรูปแบบของการพัฒนาที่ตระหนักหรือคำนึงถึงปัญหาทาง สิ่งแวดล้อม และคำนึงถึงคนรุ่นหลัง การพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงเท่ากับเป็นการผสานเอาทั้งสองสิ่งที่ ขัดแย้ง

คือ การพัฒนากับการอนุรักษ์มารวมอยู่ด้วยกัน อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ มาตรการดังกล่าว ยังอยู่ภายใต้เป้าหมายของการพัฒนาที่ มุ่งเน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ได้เพิ่มมิติของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัด ไม่สูญเสียไปอย่างสิ้นเชิง จึงมีฐานะเป็นเพียงต้นทุนชนิดใหม่ของการพัฒนาเท่านั้นเอง ความยั่งยืนที่เกิดขึ้น จึงเป็นความยั่งยืนของการพัฒนา มากกว่าความยั่งยืนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ล้อม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2547) ให้นิยาม การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าหมายถึง กระบวนการพัฒนาแบบองค์รวมที่มีความสมดุลอันนำมาซึ่งความน่าอยู่ เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพ ชีวิตที่ดี มีความสุขและได้รับโอกาสที่เท่าเทียมกัน มีความสามารถในการแข่งขัน ทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม มีความเป็นเอกภาพของเมืองและชุมชน รวมทั้งมีการบริหารอย่างโปร่งใส ยุติธรรม และสามารถตรวจสอบได้ โดยประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน ปรีชา เปรมพงษ์สานต (2538) เสนอว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องเคารพความหลากหลายทาง 16 วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีสิทธิในการจัดการ ทรัพยากรของตนเอง และมีความยุติธรรมทั้งคนรุ่นปัจจุบันและคน รุ่นหลังในอนาคต

จากแนวคิด 2 แนวคิดข้างต้น การศึกษาวิจัยจะทำให้ ชุมชน หมู่บ้าน เข้าใจความซับซ้อนของปัญหาที่ดำรงอยู่มากยิ่งขึ้น ทั้งในแง่ของเรื่องบริบท ขอบเขตของสิทธิชุมชน เรื่องของสิทธิซ้อนสิทธิ รวมถึงการจัดการทรัพยากรอย่างไรให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

โครงการ ศึกษารูปแบบการบริหารที่ดินในลุ่มน้ำห้วยแสนง โดยชุมชนตำบลหนองใหญ่ อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ มีขั้นตอนการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน ภายใต้อำเภอ 13 กิจกรรม การดำเนินงานโครงการนี้แบ่งออกเป็น 2 ระยะ โดยใน ระยะที่ 1 (9 เดือน) จะเป็นการวิจัยในกระบวนการศึกษา คือ 1) ศึกษารวบรวมสถานการณ์ปัญหา กรณีความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในพื้นที่ศึกษา 6 หมู่บ้าน 2) ศึกษาเรื่องสิทธิในการจัดการฐานทรัพยากรของชุมชน 3) ศึกษาสำรวจและจัดทำแผนที่ที่ดินสาธารณะและกรณีปัญหา 6 ชุมชน 4) วิเคราะห์และสรุปข้อมูลกรณีปัญหาการจัดการที่ดินของชุมชน และในระยะที่ 2 (9 เดือน) จะเป็นกระบวนการในส่วนการปฏิบัติการ 1) ปฏิบัติการดำเนินการแก้ไขปัญหาผ่านตัวแทน ในระดับคณะกรรมการแก้ไขปัญหาในระดับชุมชน และในระดับตำบล จะเป็นเมษายน 2555 – กันยายน 2556 รวม 1 ปี 6 เดือน ในการดำเนินงานโครงการฯ ในครั้งนี้ ชุมชนได้จัดทำกิจกรรมตามขั้นตอนแค่เพียงบางส่วน ด้วยเหตุผลการนำเสนอกรอบโครงการ ไม่ทันกับกรอบระยะเวลาของปีงบประมาณ ทำให้มีข้อจำกัดในเรื่องของงบประมาณในการดำเนินงาน

ดังนั้นโครงการ ศึกษารูปแบบการบริหารที่ดินในลุ่มน้ำห้วยแสนงโดยชุมชนตำบลหนองใหญ่ อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ จึงปรับกระบวนการ ขั้นตอนในการดำเนินงานโครงการให้ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการจากทั้งหมด 5 ขั้นตอน ปรับลดเหลือเพียง 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนหนึ่งขั้นเตรียมก่อนการศึกษาวิจัย ขั้นตอนที่สองขั้นการศึกษาวิจัยและรวบรวมข้อมูล ขั้นการวิเคราะห์ สรุปข้อมูล และสรุปผลการศึกษา เพื่อสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ระยะที่หนึ่งของโครงการ กล่าวคือ 1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะของแต่ละชุมชนในพื้นที่วิจัย 2. เพื่อศึกษาวิธีการและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยแสนงตำบลหนองใหญ่

กระบวนการในการวิจัยจึงเป็นรูปแบบธรรมชาติและเป็นทางการ การเก็บข้อมูลมีทั้งการสัมภาษณ์และลงพื้นที่เก็บข้อมูลริมห้วยแสนง ซึ่งกระบวนการในการทำงานของทีมวิจัยสรุปได้ดังนี้

3.1 ขั้นเตรียมก่อนการศึกษาวิจัย

3.1.1 **เวทีชี้แจงโครงการต่อชุมชนในตำบลหนองใหญ่** ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อ ทบทวนเป้าหมาย/กระบวนการการวิจัย เพื่อวางแผนการวิจัย และเพื่อเตรียมจัดเวทีชี้แจง โครงการวิจัย มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด 60 ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงเรียนหนองใหญ่ ผู้ใหญ่บ้าน 6 หมู่บ้าน สมาชิก อบต. 6 หมู่ และชาวบ้าน การประชุมที่ทีมงานวิจัยและสร้างความเข้าใจร่วมกันโดยคุณอภิรักษ์ บุญทอง พี่เลี้ยงทีมคณะที่มวิจัยของตำบลหนองใหญ่ชี้แจง ในที่ประชุมทราบ ทั้งลักษณะดำเนินโครงการ ศึกษารูปแบบการบริหารที่ดินในลุ่มน้ำห้วย แสงโดยชุมชนตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ โดย สกว. อนุมัติให้งบ สนับสนุน เพื่อทำการศึกษวิจัย..... ซึ่งประกอบไปด้วย 6 หมู่บ้านในตำบลหนองใหญ่นี้คือ บ้านกระวัน บ้านเสกกอง บ้านหนองใหญ่ บ้านหนองสะนา บ้านหนองตายัง บ้านปลัด และ พื้นที่สาธารณะในบริเวณห้วยแสง ต.หนองใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์

เพื่อให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายตามโครงการจะดำเนินการภายใน กำหนด 18 เดือนเริ่มตั้งแต่ เดือนเมษายน 2555 – กันยายน 2556 รวม 18 เดือน โดยมี นายสมชาย ไกรเพท บ้านเลขที่ 11หมู่ 2 บ้านหนองใหญ่ ตำบลหนองใหญ่ เป็นหัวหน้า โครงการ จากนั้นได้ทบทวนคำถามงานวิจัยให้กับผู้เข้าร่วมทราบดังนี้คือ รูปแบบและ กระบวนการจัดการที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยแสงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ต.หนอง ใหญ่ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์เป็นอย่างไร และคำถามวิจัยย่อยคือ 1.สถานการณ์ปัญหาและ ความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะ ของแต่ละชุมชนเป็นอย่างไร 2.วิธีการและกระบวนการใน การจัดการความขัดแย้ง ในเรื่องที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยแสง3.ตำบลหนองใหญ่มีวิธีการ และกระบวนการอย่างไร 4.รูปแบบและกระบวนการบริหารที่ดินสาธารณะในลุ่มน้ำห้วยแสงมี รูปแบบและกระบวนการอย่างไร 5.แนวคิด, คุณค่า ของการบริหารที่ดินสาธารณะในน้ำห้วย แสง ต.หนองใหญ่ เป็นอย่างไร

เครื่องมือสำหรับการจัดเวทีครั้งนี้ คือใช้กระบวนการชี้แจงแลกเปลี่ยนตามเอกสารของ โครงการ โดยทำความเข้าใจร่วมกันเสนอไปที่ละเรื่องทีละประเด็น เพื่อหาบทสรุปและมีการ แบ่งบทบาทหน้าที่ดังนี้ ฝ่ายอาหาร ฝ่ายดำเนินการประชุม ฝ่ายบัญชี/การเงิน ฝ่าย ประสานงาน ฝ่ายบันทึกข้อมูล ฝ่ายถ่ายภาพ

สุดท้ายหัวหน้าโครงการวิจัยชี้แจงให้ผู้เข้าประชุมทราบและจะมีการ พูดคุยอีกครั้งใน การจัดทำแผนการศึกษวิจัยร่วมกัน ให้ผู้นำชุมชนทั้ง 6 หมู่บ้านที่เข้าประชุมทราบ ถ้ามี ท่านใดสงสัยถามได้ ในการประชุมเรื่องโครงการศึกษางานวิจัยได้ประชุมมาตั้งแต่เช้าถึงเย็น ปรากฏว่าไม่มีท่านใดสงสัยสอบถามเข้าใจดีที่ทุกคนท่านหัวหน้าเจ้าของโครงการที่ทีมงานวิจัยก็ จึงปิดประชุม

3.1.2 เวทีจัดทำแผนการศึกษาวิจัยร่วมกับนักวิจัย ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อวางแผนการศึกษาวิจัย และเพื่อเตรียมจัดเวทีศึกษาและรวบรวมข้อมูล ในการประชุมทีมงานศึกษาวิจัยและสร้างความเข้าใจร่วมกันโดยคุณสมชาย ไกรเพท บ้านเลขที่ 11 หมู่ 2 บ้านหนองใหญ่ ตำบลหนองใหญ่ เป็นคนทำหน้าที่ดำเนินการประชุมวางแผนศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เริ่มจากการทบทวนวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งในระยะที่หนึ่งวัตถุประสงค์กล่าวคือ 1.เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะของแต่ละชุมชนในพื้นที่วิจัย 2. เพื่อศึกษาวิธีการและกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในกลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่ หลังจากนั้นมีการแลกเปลี่ยนเสนอแนะแผนการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้บทสรุปของแผนการศึกษาวิจัยดังนี้ หนึ่งแผนการศึกษาวิจัยว่าด้วยการประชุมศึกษาสถานการณ์ต่อกรณีความขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะ แผนที่สองแผนการประชุมแลกเปลี่ยนวิเคราะห์จำแนก แยกแยะ กรณีปัญหาหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และแผนที่สามจัดเวทีศึกษาเรียนรู้เรื่องระบบสิทธิ เครื่องมือ คือ ข้อเสนอโครงการวิจัยฯ แบบตารางแผนปฏิบัติการ, ประชุม

3.2 ขั้นการศึกษาวิจัยและรวบรวมข้อมูล

3.2.1 จัดประชุมศึกษารวบรวมสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งในประเด็นที่ดินสาธารณะ มีวัตถุประสงค์คือ 1.เพื่อรวบรวมข้อมูลสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งในประเด็นที่ดินสาธารณะ 2.เพื่อมองเห็นบริบทในภาพรวมกรณีของสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ทั้ง 6 หมู่บ้าน จำนวนคนที่เข้าร่วมประกอบด้วยนักวิจัย 30 คน ชาวบ้าน 40 คน มีผู้อำนวยการโรงเรียนหนองใหญ่เป็นประธานในการจัดเวทีประชุม กล่าวคือกระบวนการศึกษาวิจัยในการปฏิบัติการศึกษาและรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ใช้วิธีการแบ่งกลุ่มนักวิจัยออกเป็น 6 กลุ่ม โดยใช้แบบสำรวจความขัดแย้งในเรื่องที่ดินสาธารณะในกลุ่มน้ำห้วยเสนง เป็นเครื่องมือสำหรับกระบวนการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล กระบวนการครั้งนี้ในขั้นตอนที่กำหนดตามกรอบวัตถุประสงค์โครงการ คือศึกษารวบรวมข้อมูลไปที่ละพื้นที่ทั้ง 6 พื้นที่ รวม 6 วัน ด้วยข้อจำกัดเงื่อนไขของชุมชน ชาวบ้าน ในมิติเวลาว่างที่ตรงกัน(การหาอยู่ หากิน) คณะทำงานจึงมีมติร่วมกันให้เปลี่ยนเป็นแบ่งกลุ่มออกเป็น 6 กลุ่มเพื่อลงเก็บรวบรวมข้อมูล การปรับเปลี่ยนน่าจะเหมาะสมกับการที่จะได้ข้อมูลและสามารถทำพร้อมกันทั้ง 6 พื้นที่ได้เลย และนำข้อมูลที่รวบรวมมานำเสนอ วิเคราะห์ ได้บทสรุปร่วมกันโดยใช้เวลา 1 วัน ในการจัด

เวทีประชุมศึกษารวบรวมสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งในประเด็นที่ดินสาธารณะ ครั้งนี้มีคุณอภิรักษ์ บุญทอง เป็นผู้ดำเนินกิจกรรม ใช้วิธีเสนอข้อมูลที่แต่ละกลุ่มไปเก็บรวบรวมไปที่แต่ละกลุ่ม ให้แต่ละกลุ่มออกมานำเสนอทีละประมาณ 20 นาที ทั้งนี้การเสนอข้อมูลส่วนใหญ่จะเน้นไปที่รายละเอียดของประเด็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมถึงการรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวโดยสรุปคุณอภิรักษ์ บุญทอง ก็ได้สรุปภาพรวมของสถานการณ์และความขัดแย้ง เมื่อทุกกลุ่มเสนอข้อมูลเสร็จในเบื้องต้น กล่าวคือ 1.กรณีสถานการณ์ปัญหา รุ้กับชาวบ้าน หน่วยงานรัฐประกาศทับที่ทำกินของชาวบ้าน 2.กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน 3.กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเอกชน จากนั้นผู้เข้าร่วมเวทีศึกษาครั้งนี้ ได้ให้ความเห็น ข้อเสนอ วิเคราะห์ แลกเปลี่ยน เพื่อหาบทสรุปร่วมกัน จนสุดท้ายทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมก็เห็นร่วมกันว่า ข้อสรุปในเบื้องต้นนั้นคือ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่จริง เพียงแต่จะต้องไปแยกแยะรายละเอียดกันอีกทีหนึ่ง เมื่อได้ข้อสรุปร่วมกันผู้อำนวยการโรงเรียนหนองใหญ่ จึงกล่าวปิดการประชุมครั้งนี้

ภาพที่3.1 แสดงการบันทึก การศึกษารวบรวมข้อมูลของทีมวิจัย

3.2.2 ประชุมวิเคราะห์ทำการจำแนกแยกแยะกรณีปัญหาและจัดหมวดหมู่ มีวัตถุประสงค์คือ 1.เพื่อฝึกวิเคราะห์ข้อมูล แยกแยะข้อมูลอย่างเป็นระบบ 2.เพื่อสร้างความเข้าใจลักษณะของปัญหาที่ซ้อนทับกันต่อกรณีสถานการณ์และความขัดแย้งในที่ดินสาธารณะ ของชุมชน กลุ่มคนที่เข้าร่วมการจัดเวทีในครั้งนี้ประกอบด้วย นักวิจัย25คน ตัวแทนชาวบ้าน

6 พื้นที่ๆละ 6 คน 36 คน มีนายสมชาย ไกรเพท เป็นคนดำเนินรายการ นายอภิรักษ์ บุญทอง เป็นวิทยากรร่วมในการแลกเปลี่ยนประเด็นเนื้อหา กระบวนการที่ใช้ในการจัดกิจกรรมครั้งนี้ ใช้รูปแบบตารางวิเคราะห์ เพื่อช่วยกันลงรายละเอียดแยกแยะ และจำแนกปัญหาหรือกรณีปัญหาให้เห็นถึงรายละเอียดที่เกิดขึ้น จากนั้น ร่วมกันหาบทสรุป ทำความเข้าใจร่วมกัน การประชุมวิเคราะห์ในครั้งนี้ได้หยิบยกประเด็นปัญหาสถานการณ์ขึ้นมาจากการจัดประชุมในครั้งก่อน จากที่ได้ข้อสรุปร่วมกันต่อสถานการณ์และความขัดแย้งในประเด็นที่ดินสาธารณะ กล่าวคือ 1.กรณีสถานการณ์ปัญหารัฐกับชาวบ้าน หน่วยงานรัฐประกาศทับที่ทำกินของชาวบ้าน 2.กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน 3.กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเอกชน วิธีการคือใช้วิธีแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อประสิทธิภาพในการพูดคุยแลกเปลี่ยน การที่คนในวงได้มีส่วนร่วมแชร์ข้อมูลที่มี รวมถึงมุมวิเคราะห์จึงเลือกใช้กลุ่มย่อยสำหรับการแลกเปลี่ยนครั้งนี้ กลุ่มย่อยเป็นเป็นสามกลุ่ม โดยทั้งสามกลุ่มให้อาประเด็นสถานการณ์ ปัญหาความขัดแย้งในที่ดินสาธารณะ ทั้งสามกรณีเข้าหารือแลกเปลี่ยน และแต่ละกลุ่มต้องหาบทสรุปในแต่ละประเด็นแต่ละกรณีออกมารวมกันและนำเสนอ เพื่อแลกเปลี่ยนในวงใหญ่ บทสรุปของเวทีในตอนบ่ายที่ต้องการแยกแยะกรณีปัญหามีความเห็นร่วมกัน กล่าวคือ ประเด็นที่หนึ่ง กรณีสถานการณ์ปัญหารัฐกับชาวบ้าน หน่วยงานรัฐประกาศทับที่ทำกินของชาวบ้าน รายละเอียดการแลกเปลี่ยน/ข้อมูล พบว่า มีอยู่ 2 แบบ แบบที่หนึ่งนโยบายของรัฐสมัยนั้นให้อำนาจส่วนท้องถิ่นท้องถิ่นที่มากเกินไป แบบที่สองในชั้นปฏิบัติการของท้องถิ่นท้องถิ่นเอง(การรวบรวมเอกสาร สค.10 โดยไม่สร้างความเข้าใจกับชุมชนก่อนที่จะเก็บรวบรวมเอกสาร) ประเด็นที่สองกรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านการแลกเปลี่ยนพบว่ามีลักษณะกรณีปัญหาที่เกิดขึ้น 2 ระดับ กล่าวคือ ระดับที่หนึ่งความขัดแย้งในเรื่องสิทธิในที่ทำกินของแต่ละบุคคล ระดับที่สองความขัดแย้งระหว่างปัจเจกกับส่วนรวม ประเด็นที่สามกรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเอกชน การแลกเปลี่ยนพบว่ากรณีที่เกิดขึ้นในพื้นที่มีเพียงกรณีเดียวคือกรณีการขอเช่าใช้พื้นที่ ของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) กรณีเอกชนอย่างอื่นยังไม่เคยเกิดขึ้น เมื่อได้ข้อสรุปร่วมกันนายสมชาย ไกรเพท จึงกล่าวปิดการประชุมครั้งนี้

3.2.3 เวทีการเรียนรู้เรื่องระบบสิทธิ ประชุมวิเคราะห์ทำการจำแนกแยกแยะกรณีปัญหาและจัดหมวดหมู่ มีวัตถุประสงค์คือ 1.เพื่อเพิ่มข้อมูล แนวคิด มุมมองในเรื่องของระบบสิทธิในบริบทของสังคมไทย 2. เพื่อช่วยพัฒนาองค์ความรู้ ความเข้าใจการวิเคราะห์

ชุมชน หมู่บ้านภายใต้บริบทข้อมูลพื้นที่ มีกลุ่มคนที่เข้าร่วมเวทีเรียนรู้ระบบสิทธิ ประกอบด้วย นักวิจัย 25 คน ชาวบ้านผู้ร่วมอบรม 6 พื้นที่ๆละ 12 คนเป็น 72 คน รวม 97 คน สถานที่จัดเวทีครั้งนี้คือโรงเรียนบ้านหนองใหญ่ มีผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองใหญ่ เป็นประธานในการจัดเวที ภาคเช้าคุณอภิรักษ์ บุญทอง ได้เสนอประเด็นเรื่องระบบสิทธิ โดยเครื่องมือกระบวนการเวทีเรียนรู้ครั้งนี้ใช้ สามเหลี่ยมความสัมพันธ์ประกอบด้วย คนกับ คน คนกับความเชื่อ คนกับทรัพยากร โดยนำเสนอกรณีปัญหาอุปสรรคของพื้นที่เป็น องค์ประกอบในการอธิบาย ต้องการไล่เลียง จัดระบบความเข้าใจปัญหาอย่างเป็นระบบ หมายถึง ถ้าจะเข้าใจเรื่องระบบสิทธิก่อนอื่นจะต้องรับรู้ก่อนว่า ชุมชนประกอบด้วยอะไรบ้าง ที่มันเกี่ยวข้องกับถ้าพูดถึงระบบสิทธิ จากนั้นมาดูว่าองค์ประกอบเหล่านั้นไปสัมพันธ์กับส่วนอื่น ที่มันมีผลกระทบกับชุมชน อย่างไร เช่น ระบบกฎหมายตามรัฐธรรมนูญ ที่ว่าด้วยเรื่องสิทธิ ของคน สิทธิของชุมชน เป็นต้น จากการนำเสนอแลกเปลี่ยน คุณอภิรักษ์ บุญทอง ได้สรุป ตอนท้ายดังนี้ กล่าวคือ ระบบสิทธิถ้าหมายถึง กรอบที่ชุมชน หมู่บ้านสามารถจัดการด้วย ตนเอง ต่อประเด็นทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ตามรัฐธรรมนูญแล้วนั้น ชุมชน หมู่บ้านสามารถ ช่วยกันเสนอความต้องการของตนเอง ภายใต้ลักษณะเฉพาะของปัญหาตัวเองในพื้นที่ได้ ทั้งนี้การเสนอก็คือเพื่อ การสร้างสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน เป็นลักษณะเพื่อ ประโยชน์ของส่วนรวมทุกคนได้ประโยชน์ มองเห็นคุณค่าร่วมกัน จากนั้นในตอนบ่าย ต่อเนื่องจากประเด็นตอนเช้า เวทีภาคบ่ายเริ่มจากการทบทวนเนื้อหาในตอนเช้า และตอน บ่ายอยากให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมเวทีเรียนรู้ครั้งนี้ช่วยกันเสนอแนวทางต่อประเด็นเรื่องสิทธิ ชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยใช้กระบวนการกลุ่มย่อยในการระดมแนวของสิทธิชุมชนใน การจัดการทรัพยากร ให้เวลากลุ่มละ 20 นาที จากนั้นจึงนำเสนอวงใหญ่ สรุปสุดท้าย หลังจากเสนอครบทั้งหมด เมื่อรวบรวมประเด็น ดังนี้ กล่าวคือ ประเด็นที่หนึ่งเสนอแนว ทางการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน หมู่บ้าน หรือให้รัฐกระจายอำนาจการ จัดการมาสู่ท้องถิ่น ท้องที่ ประเด็นที่สองเสนอแนวทางใช้เวทีประชาคม กับการหาทางออก ในการจัดการทรัพยากรร่วมกันต่อกรณีพื้นที่ที่เป็นสาธารณะ เช่น ป่าริมห้วย ป่าสาธารณะ เป็นต้น และประเด็นที่สามเสนอแนวทางการสร้างกลไกแบบพหุ หมายถึง การสร้างกลไก ร่วมขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาในกรณีที่มีข้อพิพาทกับเอกชน เช่น กลไกแก้ปัญหาเอกชนกับพื้นที่ ที่จะต้องประกอบด้วย ตัวแทนชุมชน หมู่บ้าน ตัวแทนเอกชน และตัวแทนหน่วยงานรัฐ เพื่อ หาทางออกข้อยุติร่วมกัน เป็นต้น เมื่อได้บทสรุปจึงทบทวนแนวทาง ให้เข้าใจ รับรู้ร่วมกัน

เมื่อได้ข้อสรุปพร้อมทั้งสองประเด็นคือ ก้นอาจารย์ชาญชัย กะภูทิน ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองใหญ่ จึงกล่าวปิดการประชุมครั้งนี้

ภาพที่ 3.2 การเรียนรู้แลกเปลี่ยนเรื่องสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3.3 ขั้นการวิเคราะห์ สรุปข้อมูล และสรุปผลการศึกษา

เป็นการนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้เก็บรวบรวม เพื่อนำมาสรุปข้อมูลร่วมกับพี่เลี้ยง โดยมีการสรุปผลการศึกษาที่ผ่านมา และเรียบเรียงข้อมูล ซึ่งมีกระบวนการ ประสานทีมวิจัย ประชุมทีมวิจัย ให้รวบรวมเนื้อหาและข้อมูลเพื่อนำมาเรียบเรียงเตรียมเข้าเล่ม สรุปผลการประชุมผลการดำเนินงาน เพื่อทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์มากความเป็นจริงมากที่สุด

ภาพที่ 3.3 เวทีวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันของนักวิจัย

บทที่ 4

ผลการศึกษา

สถานการณ์และเหตุการณ์ทางสังคมที่สำคัญ

- ประเด็นที่หนึ่ง ช่วง ปี พ.ศ. 2555 – 2556 ที่สำคัญ มติคณะรัฐมนตรี วันที่ 22 กันยายน 2552 เรื่อง แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2552 -2556) คณะรัฐมนตรีมีมติกล่าวคือ ข้อที่หนึ่งเห็นชอบในหลักการของแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ระยะ 5 ปี (พ.ศ.2552 -2556) เพื่อใช้เป็นกรอบการจัดทำแผนและแผนปฏิบัติการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ อันควรอนุรักษ์ของประเทศให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 3 กลยุทธ์ 19 มาตรการ ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 1 สงวนและอนุรักษ์การใช้ประโยชน์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติอันควรอนุรักษ์โดยประชาชนมีส่วนร่วม กลยุทธ์ที่ 2 กำกับ ดูแล พื้นฟูสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอันควรอนุรักษ์ และกลยุทธ์ที่ 3 บริหารจัดการแบบบูรณาการเชิงรุก ตามที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสนอ และข้อที่สองให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รับความเห็นของกระทรวงการคลัง กระทรวงคมนาคม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงอุตสาหกรรม และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เห็นควรจัดตั้งคณะทำงานเพื่อกำหนดแผนงานโครงการให้สอดคล้องกับกลยุทธ์ และมาตรการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติตามที่ได้นำเสนอไว้ในแผนแม่บท และกำหนดเป้าหมายโดยระบุผลผลิตหรือผลลัพธ์ที่คาดหวัง และเพิ่มเติมรายละเอียดของมาตรการแต่ละด้าน รวมทั้งกำหนดลำดับความสำคัญประเด็นเร่งด่วนที่ควรดำเนินการ เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ให้เกิดความชัดเจนเป็นรูปธรรมและกำหนดตัวชี้วัดเพื่อให้สามารถประเมินผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานตามกลยุทธ์และมาตรการที่กำหนดไว้ในแผนแม่บท ฯ ได้ ไปปรับปรุงแก้ไขแผนแม่บท ฯ แล้วแจ้งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับไปดำเนินการอีกครั้งหนึ่ง

ประเด็นที่สอง สถานการณ์ในพื้นที่ตำบลหนองใหญ่ กำลังมีแนวทางในการพัฒนาแหล่งน้ำด้วยการขุดลอกลำห้วยเนื่องจากแผนพัฒนาแหล่งน้ำของหน่วยงานราชการ ที่มุ่งหวังเพียงเพื่อต้องการปริมาณน้ำอย่างเดียว ซึ่งจะส่งผลกระทบกับทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อมริมน้ำ เนื่องจากการขุดลอกจะทำให้พืชผักและต้นไม้ริมตลิ่งถูกทำลาย ตลิ่งสูงและพังทลายได้ง่าย ดังที่เคยเกิดขึ้นในพื้นที่บริเวณเหนือห้วยเปียม (ซึ่งก่อให้เกิดปัญหา ป่าไม้ริมตลิ่งถูกทำลาย โលนเตียน ก่อให้เกิดตลิ่งพังตามมา และไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ได้ เช่น การใช้น้ำลำบากเนื่องจากตลิ่งสูง) และหากมีการขุดลอกต่อไปเรื่อย ๆ ชุมชนที่อยู่ติดลำน้ำห้วยเสนงที่มีห้วยเสนงผ่านกลางหมู่บ้านอย่างเช่นบ้านสะตึงจะได้รับผลกระทบ ด้านที่อยู่อาศัยด้วย

4.1 สถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้ง

จากการศึกษาพบว่า สถานการณ์และความขัดแย้งที่ดินสาธารณะตำบลหนองใหญ่ 6 หมู่บ้านได้แก่ บ้านห้วยเสนง บ้านกระวัน บ้านเสกกอง บ้านหนองใหญ่ บ้านหนองสะนา บ้านหนองต้าย บ้านปลัด ในพื้นที่วิจัยพบสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งที่สำคัญ 3 กรณี คือ

4.1.1 กรณีสถานการณ์ปัญหารัฐกับชาวบ้าน หน่วยงานรัฐประกาศทับที่ทำกินของชาวบ้าน

- จากการศึกษาวิจัยพบว่า รัฐเรียกเก็บเอกสารสิทธิทำกินของชาวบ้านจำนวน 41 ราย ต่อประเด็นนี้เรื่องราวที่เกิดขึ้นมาจากผู้ใหญ่บ้านบ้านกระวัน ได้มีการอ้างว่าได้รับคำสั่งจากอำเภอให้มารวบรวมเอกสารสิทธิที่ดินของชาวบ้าน สค.10 เพื่อที่จะนำไปตรวจสอบและพิจารณาจะออกเป็น นส3ก ให้ โดยชาวบ้านที่มีเอกสารสิทธิ สค.10 เกือบทั้งหมดต่างหลงเชื่อตามคำบอกเล่าของผู้ใหญ่บ้านที่เป็นตัวแทนของรัฐในขณะนั้น แต่ปรากฏว่าหลังจากที่ผู้ใหญ่บ้านคนนั้นได้เอกสารไปแล้ว กลับกลายเป็นว่าที่ดินที่เป็นเอกสาร สค.10 ของชาวบ้าน กลับถูกกระบวนการทางกฎหมาย วิธีปฏิบัติของหน่วยงานของรัฐ ประกาศให้เป็น น.ส.ถ. (พ.ศ. 2526-2528) หรือหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เป็นหนังสือแสดงสิทธิในการขอใช้ประโยชน์หรือร่วมกันใช้ที่ดินในเขตราชพัสดุหรือเขตสาธารณประโยชน์ ออกโดยกรมที่ดิน เป็น เอกสารสิทธิแสดงแนวเขตที่ดินของรัฐ โดยอาจจะออกเป็นแปลงใหญ่รวมกัน และระบุชื่อหน่วยงานที่ใช้ประโยชน์ไว้ได้ ผลที่ตามมาคือ เอกสารที่ดินของชาวบ้าน จาก สค. 10 ถูกเปลี่ยนเป็น นสถ. จากจำนวนครอบครัวที่เอา สค.10 ไปให้กับผู้ใหญ่บ้านคนดังกล่าว จำนวนที่ดินทั้งหมด 117 ไร่ 7 งาน ความหวัง ความต้องการของชาวบ้านคือ ต้องการเปลี่ยนสิทธิถือครองในที่ดินของตนเอง จาก สค.10 เป็น นส3ก เพื่อเปลี่ยนให้เป็นโฉนดที่ดินอย่างสมบูรณ์ นั้นย่อหมายถึง การครอบครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินของครอบครัวแปลงนั้นอย่างเด็ดขาด เพียงเพราะความเชื่อใจตัวแทนของตนเอง(ผู้ใหญ่บ้าน) ทำให้ต้องเสียที่ดิน ซึ่งที่ดินบางแปลงอาจจะเป็นที่ดินที่ตกทอดมาจากปู่ย่าตายาย จะเห็นได้ว่า กรณี

ดังกล่าวตันทางของปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวของชาวบ้าน แต่ตันทางของปัญหาคือมาจากคนของภาครัฐ(ผู้ใหญ่บ้าน การปกครองส่วนท้องถิ่น) มีคนบางส่วนที่ไม่ได้รับความเดือดร้อนจากกรณีนี้ มองว่าทำไมไม่ดูรายละเอียดทางกฎหมายให้ชัดเจน การดูข้อกฎหมายให้ชัดเจนเข้าใจนั้น จะต้องใช้ความรู้พื้นฐานบางด้านในการตีความเรื่องข้อกฎหมาย เพื่อทำความเข้าใจ หรือไม่ก็ต้องเป็นหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐเอง ที่จะต้องทำความเข้าใจ ต่อประเด็นเนื้อหาที่สำคัญ ให้ชาวบ้านได้เข้าใจและให้ความร่วมมือ ยิ่งเป็นประเด็นในเรื่องของที่ดินด้วยแล้ว หน่วยงานของรัฐจะต้องให้ความชัดเจนกับชาวบ้านมากกว่าเดิม เพราะถือว่าประเด็นที่ดินเป็นเรื่องละเอียดอ่อนสำหรับชาวบ้านเลยทีเดียว แนนอนในเบื้องต้นชาวบ้านส่วนใหญ่มีความนับถือ เชื่อถือผู้นำของหมู่บ้านอยู่แล้ว มันจึงไม่แปลกเลยที่จะถูกหลอก ล่อลวง จนเกิดประเด็นปัญหาความขัดแย้งข้างต้นขึ้น ปัญหาที่เกิดขึ้นยังคงอยู่ในความคิด ความรู้สึกของชาวบ้าน

ตารางข้อมูลภาพรวมจำนวนมีดินที่เกิดปัญหา

หมู่บ้าน	ประชากร/ครอบครัว	จำนวนที่ดิน
บ้านหนองใหญ่	1 ราย	7 ไร่
บ้านกระวัน	13 ราย	43 ไร่ 3 งาน
บ้านหนองสนนาง	7 ราย	14 ไร่ 2 งาน
บ้านหนองต้ายิง	11 ราย	23 ไร่
บ้านเสกกอง	3 ราย	12 ไร่
บ้านปลัด	6 ราย	18 ไร่ 2งาน

การศึกษายังพบอีกว่า กรณีการประกาศ นสล. ยังส่งผลกระทบกับพื้นที่หมู่บ้านนอกเขตพื้นที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้อีกด้วย การเกิดขึ้นของ นสล. และผืนป่าสาธารณะเกวียนเรียนส่งผลกระทบอีกด้านหนึ่งคือ การประกาศ นสล.ทับที่ทำกินของชุมชน จนเกิดกรณีฟ้องร้องกับหน่วยงานของรัฐในปี 2538 ของนายชัยวัฒน์ บุญญติเป็นโจทก์ยื่นฟ้องให้เพิกถอนเขตป่า นสล. ที่ทับที่ทำกินของตนเองต่อเกษตรอำเภอ ผลปรากฏว่าการยื่นฟ้องในครั้งนั้นทำให้ นายชัยวัฒน์ บุญญติ ชนะคดีที่ฟ้องร้องให้เพิกถอน นสล.ที่ทับที่ทำกินของตนเองในปี 39 ส่วนหนึ่งเป็นเพราะก่อนหน้าที่มีการเก็บ สค 10 ของผู้ใหญ่บ้าน นายชัยวัฒน์ ไม่ได้นำ สค 10 ของตัวเองไปให้กับผู้ใหญ่บ้าน จึงทำให้มีหลักฐานเพื่อยืนยัน และต่อสู้ในชั้นการฟ้องร้องสำหรับชาวบ้านส่วนอื่นที่เกิดปัญหาเดียวกันกับการประกาศ นสล. ไม่กล้าฟ้องร้องให้เพิกถอน นสล.ทับที่ทำกิน เหมือนกับนายชัยวัฒน์ เหตุเพราะว่า ชาวบ้านส่วนที่เหลือนั้นได้ให้เอกสารสำคัญ คือ สค 10 กับผู้ใหญ่บ้านไปแล้ว จะไปขอคืนก็ไม่ได้ เพราะผู้ใหญ่บ้านบอกว่าส่งไปให้กับทางอำเภอแล้ว และได้ประกาศพื้นที่เหล่านั้นเป็น นสล.เรียบร้อยแล้ว นั้นจึงเท่ากับ

ว่าชาวบ้านส่วนที่เหลือจากผลกระทบจากการประกาศ นสล.ทับที่ทำกินไม่สามารถเรียกร้องอะไรได้เลย ถึงจะฟ้องร้องเหมือนนายชัยวัฒน์ แต่บทเรียนของนายชัยวัฒน์ คือ มีการเก็บ สค 10 เอาไว้ถือว่าเป็นหลักฐานชั้นสำคัญ เมื่อเข้าสู่กระบวนการทางกฎหมายจนชนะคดีในปี 2539

นี่จึงถือเป็นบทเรียนที่สำคัญของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ต่อกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐและชุมชน ชาวบ้าน

ภาพที่ 4.1 แสดงการตรวจสอบแนวเขต กรณีปัญหาในพื้นที่วิจัย

4.1.2 กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านหรือบุคคลกับบุคคลหรือปัจเจกกับปัจเจกนั้น มีมิติความขัดแย้งต่อประเด็นนี้อยู่ 2 ระดับคือ ระดับความขัดแย้งในเรื่องสิทธิในที่ทำกินของแต่ละบุคคล

ในประเด็นข้อพิพาทเรื่องระหว่างเขตแดนต่อเขตแดน หมายถึง กระบวนการ ขั้นตอนในการทำนา ทำไร่ ปรับปรุงที่ดินของตนเอง แต่ในกระบวนการ ขั้นตอนในการทำนั้น ได้มีการลุกล้ำเขตพื้นที่ที่ดินของคนอื่นที่อยู่ติดกัน จนเกิดการ กระทบกระพังกัน แต่ส่วนใหญ่ยังไม่เป็นประเด็นที่เป็นเรื่องราวที่ใหญ่โต หมายถึง ความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้นยังไม่ถึงขั้น การลงไม้ลงมือกัน เพียงแค่การต่อว่า การ แสดงความไม่พอใจ ปัญหาในลักษณะนี้มีให้เห็นอยู่เรื่อยๆ และเกิดขึ้นอยู่บ่อยๆ ใน พื้นที่ศึกษาวิจัย ต้นเหตุของปัญหามาจากการปล่อยเลย ความสะดวกสบาย ความมักง่าย ไม่มีความละเอียดกระบวนกรของการทำการผลิต (ปรับที่ดิน ไถ่ที่ดิน ฯ) จนนำมาสู่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังกล่าว

- ระดับความขัดแย้งระหว่างปัจเจกกับส่วนรวม

การศึกษาวิจัยต่อมิติของสิทธิปัจเจกกับสิทธิส่วนรวมพบว่า เรื่องของความ ขัดแย้งและสถานการณ์ของปัญหาความขัดแย้งนั้น เริ่มขึ้นจากสภาพของพื้นที่ลำนํ้า ห้วยเสนงที่ผ่านตำบลหนองใหญ่ ค่อนข้างมีความสำคัญต่อชุมชนอย่างมาก ทั้งเรื่องนํ้า การเพื่อการเกษตร ใช้นํ้าเพื่ออุปโภคอย่างอื่น ความสำคัญในเรื่องความหลากหลาย ทางชีวภาพ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน หมู่บ้าน โดยเฉพาะ เรื่องของนํ้าเท่านั้น แต่ยังมีทรัพยากรอย่างอื่นด้วย เช่น หาดของป่าตามฤดูกาล เห็ดป่า พืชถิ่น ผักผลไม้พื้นถิ่น รวมทั้งสัตว์ที่คนในพื้นที่นำมาเป็นอาหาร นก หนู และ แมลง ต่างๆ ในลำห้วยก็ยังมีสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ที่ชาวบ้านสามารถจับมาทำเป็นอาหาร หรือถ้า ฤดูไหนนํ้ามากก็จับขายเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง ลำนํ้าห้วยเสนงเป็นเหมือนเส้นเลือด ใหญ่เส้นหนึ่ง ของชุมชนตำบลหนองใหญ่เลยทีเดียว

จากความหลากหลาย ความสมบูรณ์ ความสำคัญ ดังกล่าว ชุมชนที่อยู่ ร่วมกันในสายน้ำลำห้วยเสนง จึงมีแนวความคิดที่จะอนุรักษ์ ความหลากหลาย ความ สมบูรณ์ ความสำคัญ ของลำนํ้าห้วยเสนงเอาไว้ให้ชุมชน ทั้งในระยะปัจจุบันและใน อนาคตข้างหน้าเพื่อรักษาลำห้วยเสนงให้ลูกหลานต่อไป ชุมชนจึงร่วมกันสร้างศูนย์ เรียนรู้ลำนํ้าห้วยเสนงขึ้น โดยใช้พื้นที่บ้านหนองใหญ่เป็นพื้นที่กลางในการ ขบคิด วางแผน ร่วมกัน เพื่อผลักดันให้เกิดศูนย์เรียนรู้ และใช้ชื่อศูนย์เรียนรู้นี้ว่า ศูนย์เรียนรู้ ระบบนิเวศนํ้าห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่ ในปี พ.ศ. 2553 มีอยู่ 7 จุด 12 เนื้อหา ประกอบไปด้วย

จุดเรียนรู้ระบบนิเวศป่าริมน้ำ

จุดเรียนรู้เรื่องอันลึงเจรียและเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ

จุดการเรียนรู้เรื่องปลาเมาน้ำและพันธุ์ปลา

จุดเรียนรู้เครื่องมือการทำมาหากินและการจับปลาลุ่มน้ำห้วยเสนง

จุดเรียนรู้ประวัติศาสตร์

จุดการเรียนรู้ผลไม้ริมน้ำและผักริมน้ำห้วยเสนง

จุดเรียนรู้เรื่องสมุนไพร

จากการเกิดขึ้นของศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่ ต่อมาก็เกิดเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์ลำน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่ ปัญหาความขัดแย้งที่เป็นผลตามมามี พื้นที่ศูนย์เรียนรู้บางจุด บางแปลงหรือบางพื้นที่มันกินขอบเขตของชาวบ้านเจ้าของที่ดินนั้นด้วย เช่น กรณีเห็ดป่าพื้นถิ่น จุดที่จะใช้เป็นจุดเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศน์ แต่ที่ดินของชาวบ้านอยู่ติดกับจุดที่จะทำเป็นศูนย์เรียนรู้ หรือมีที่ดินติดกัน (หัวไร่ปลายนา) ทำให้เจ้าของที่ดินไม่แน่ใจกับการเอาที่ดินของตนเองไปเป็นศูนย์เรียนรู้ฯ ความไม่แน่ใจคือกลัวว่าเมื่อทำเป็นศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยเสนงแล้ว กรรมสิทธิ์ที่ดินของตนเองจะกลายเป็นกรรมสิทธิ์ของส่วนรวม เจ้าของที่ดินบางคนจึงไม่เข้าร่วม บางคนก็อยากจะทำ อยากจะเข้าร่วม เพราะรู้ว่าถ้าทำแล้วจะเป็นประโยชน์กับชุมชน ลูกหลาน เพียงแต่ยังกลัวเรื่องของสิทธิในที่ดินตรงจุดที่จะสร้างศูนย์เรียนรู้ฯจะหายไปเป็นกรรมสิทธิ์ของส่วนรวม จึงเกิดกรณีปัญหาระหว่างสิทธิของปัจเจกกับสิทธิของส่วนรวมขึ้น กรณีนี้ที่ดินที่จะทำเป็นศูนย์เรียนรู้ฯส่วนใหญ่จะไม่ใช้ที่ดินที่เป็นแปลงที่นา แต่จะเป็นที่หัวไร่ปลายนา หรือไม่ก็มีที่ดินติดกับลำห้วยมากกว่า

ภาพที่ 4.2 แสดงการบุกรุกถ้ำถางพื้นที่ป่าริมห้วย

4.1.3 กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเอกชน

จากการศึกษาวิจัยพบว่าความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเอกชน เกิดขึ้นจากการที่สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มของเอกชนที่ถือว่าเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ได้ร้องขอไปกับหน่วยงานที่อำเภอปราสาท เพื่อขอใช้พื้นที่ป่าสาธารณะที่อำเภอประกาศให้เป็นที่ดิน สล. จำนวนเนื้อที่ 117 ไร่ 7 งาน โดยสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) ขอใช้พื้นที่ในการก่อสร้างสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) สาขาตำบลหนองใหญ่ ในจำนวนพื้นที่ 85 ไร่ ในปี พ.ศ. 2553 จากการเกิดขึ้นต่อเรื่องนี้ ทำให้เกิดความไม่พอใจขึ้นต่อชุมชนในตำบลหนองใหญ่ เหตุเพราะการขอเข้าใช้พื้นที่ป่าสาธารณะโดยไม่ได้แจ้ง หรือว่าบอกกล่าวให้ชาวบ้านได้รับรู้ก่อน และที่สำคัญคือ การขอเข้าใช้พื้นที่ 85 ไร่ ถือว่าเป็นพื้นที่จำนวนมาก จนเกิดความไม่พอใจขึ้น และชุมชนในตำบลหนองใหญ่เกิดความสนใจในเรื่องนี้ มีการตั้งคำถามมากมาย ถึงที่มาขอความชอบธรรมในการเข้าใช้พื้นที่ 85 ไร่ ของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) จนในที่สุดก็เกิดการประท้วงของคนในชุมชนหมู่บ้านตำบลหนองใหญ่ ปรากฏการณ์นี้ได้ขยายวงไปทั่วพื้นที่ตำบลและพื้นที่ชุมชนตำบลข้างเคียง แต่การชุมนุมประท้วงเกิดขึ้นเพียง 3-4 วัน เรื่องก็เงียบลง อาจจะเป็นเพราะจำนวนคนที่เข้าร่วมมีจำนวนน้อยเกินไป ถึงแม้ประเด็นการเข้าใช้พื้นที่ป่าสาธารณะ (นสล.) จะเป็นที่สนใจของคนในตำบลหนองใหญ่โดยทั่วไปก็ตาม หรือจะเป็นเพราะคนในตำบลหนองใหญ่บางส่วนเป็นสมาชิกของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) มาก่อนหน้าที่สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) จะร้องขอเข้าใช้พื้นที่ จากการประท้วงของคนที่ไม่เห็นด้วยต่อการขอเข้าใช้พื้นที่ นำไปสู่การออกมาชี้แจงกรณีที่เกิดขึ้น รวมถึงเรื่องราวข้อเท็จจริง ของหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ มีการชี้แจงกับชุมชนจนเกิดความเข้าใจร่วมกัน แต่ก็ยังมีบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยแต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ สุดท้ายการก่อสร้างก็ดำเนินตามแผนงานที่วางเอาไว้ การก่อสร้างสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) สาขาตำบลหนองใหญ่แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2554 พร้อมดำเนินงาน ความขัดแย้งในพื้นที่ตำบลหนองใหญ่ต่อกรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเอกชน ก็เงียบหายไปหลังจากนั้น

บทสรุปของสถานการณ์และความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

จากพัฒนาการการจัดการลุ่มน้ำห้วยเสนงที่ผ่านมา จะพบว่าการกำหนดนโยบายด้านการจัดการจะอยู่บนพื้นฐานความคิดระบบสิทธิเพียง 2 ระบบ คือ กรรมสิทธิ์ของรัฐ และระบบกรรมสิทธิ์ของเอกชนบุคคล โดยไม่ได้ให้ความสนใจในระบบกรรมสิทธิ์ร่วม (หรือส่วนรวม) ขณะที่การใช้พื้นที่ในลุ่มน้ำห้วยเสนงบริเวณตำบลหนองใหญ่ ในอดีตการใช้พื้นที่ลุ่มน้ำหรือพื้นที่ป่า ที่ดินริมน้ำเป็นการใช้ประโยชน์ ที่อยู่บนพื้นฐานของสิทธิทางวัฒนธรรม หรือสิทธิชุมชน ไม่ได้เป็นการใช้ประโยชน์ในฐานะที่เป็น “ทรัพยากรเปิด” หากแต่ถูกควบคุม จัดการการใช้ประโยชน์บนพื้นฐานของความเชื่อทางวัฒนธรรมประเพณี แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงของระบบสิทธิมีการขยายความคิดของระบบสิทธิเอกชนที่มีความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจในฐานะ “ทรัพยากร” และความอ่อนล้าของวัฒนธรรมประเพณีชุมชนทำให้เกิดกรณีปัญหาความขัดแย้งในตำบลหนองใหญ่ ดังที่ได้นำเสนอข้างต้น

4.2 วิธีการจัดการความขัดแย้ง

จากการศึกษาพบว่า มีความน่าสนใจต่อวิธีการจัดการความขัดแย้ง ในรูปแบบต่างๆ เพื่อหาทางออกร่วมกันของชุมชน โดยวิธีการแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าว สามารถทำความเข้าใจ รวมถึงผลของการแก้ปัญหา เมื่อพิจารณากรณีปัญหาที่ค้นพบในการศึกษา จากสถานการณ์ปัญหาและความขัดแย้งในข้อ 4.1 มีวิธีการจัดการความขัดแย้งดังนี้

กรณีสถานการณ์ปัญหารัฐกับชาวบ้าน (จากกรณีข้อ 4.1.1)

จากการศึกษาวิธีการจัดการความขัดแย้งกรณีปัญหารัฐกับชาวบ้าน ประเด็นสำคัญเรื่องนี้เป็น การที่ผู้ใหญ่บ้านขอเก็บเอกสารที่ดิน สค 10 โดยบอกว่าทางอำเภอจะเก็บไปเพื่อพิจารณาให้เปลี่ยนเป็น สน3ก. แต่พอได้ สค 10 ไปแล้วทางอำเภอกลับประกาศพื้นที่ สค 10 ที่รวบรวมจากชาวบ้านประกาศเป็นพื้นที่ นสล.(หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง) พื้นที่ สค 10 ทั้งหมด 117 ไร่ 7 งาน จากกรณีดังกล่าววิธีการจัดการความขัดแย้ง ชาวบ้านไม่สามารถที่จะทำอะไรได้มากนัก เพราะขาดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของข้อกฎหมาย กลัวที่จะเรียกร้อง ร้องเรียน ยุคสมัยนั้น (2526- 2528) สถานการณ์ทางสังคม การเมือง มีความอ่อนไหวค่อนข้างมาก ข้าราชการมีอำนาจใน

การจัดการเรื่องต่างๆ ค่อนข้างเบ็ดเสร็จ ชาวบ้านยังขาดพลังหรืออำนาจทดลอง ทำให้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ชาวบ้านอยู่ในสภาวะกล้ำกลืนฝืนทน ยอมรับโดยที่ยังมีความไม่พอใจ แต่ก็ทำอะไรไม่ได้เลยในยุคนั้น จนมาถึงปี 2538 จึงเกิดการฟ้องร้องให้เพิกถอนการประกาศพื้นที่ นสล. 1 ราย และมาชนะคดีในปี 2539 (รายละเอียดข้อ 4.1.1)

ฉะนั้นการวิธีการจัดการความขัดแย้ง ในกรณีรัฐกับชาวบ้านหน่วยงานรัฐ ประกาศทับที่ทำกินของชาวบ้าน สรุปได้ดังนี้ ระยะแรกของการประกาศพื้นที่ นสล. ช่วงแรกของการเกิดปัญหา ปี พ.ศ. 2526-2528 ชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก เพราะสภาพการเมือง สังคมในยุคนั้น ถือเป็นเงื่อนไขข้อจำกัดที่สำคัญ และเงื่อนไขจากตัวชาวบ้านเอง เพราะขาดความรู้ ความเข้าใจ ไม่เท่าทันข้าราชการในสมัยนั้น และที่สำคัญชาวบ้านยังขาดพลังการต่อรองหรือว่าขาดอำนาจในการต่อรอง ภายใต้บริบทของสังคมในยุคนั้น และระยะต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2538 – 2539 วิธีจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ชาวบ้านใช้กระบวนการทางกฎหมายเข้ามาเป็นเครื่องมือในการเรียกร้อง ต่อสู้ เพื่อเอาที่ดินของครอบครัวคืนมาจากการประกาศ นสล. จากรัฐ การเอากระบวนการทางกฎหมายเข้ามาเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง ถึงแม้ว่าจะเป็นการจัดการความขัดแย้งในเชิงปัจเจก บุคคล แต่ก็ถือว่า วิธีการจัดการความขัดแย้งด้านอื่น หรือกระบวนการอย่างอื่น ไม่สามารถคลี่คลายลงได้ เพราะการประกาศ นสล. ของรัฐถือว่าเป็นที่สุด และถูกต้องตามกฎหมาย นั้นจึงทำให้เหลือเพียงกระบวนการทางกฎหมายเพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่พอจะต่อสู้ เรียกร้อง เอาที่ดินของตนเองกลับมาให้เป็นกรรมสิทธิ์อย่างสมบูรณ์ของครอบครัว

กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน (จากกรณีข้อ 4.1.2)

จากการศึกษาพบว่าวิธีการจัดการความขัดแย้งต่อกรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านนั้น มีวิธีการจัดการความขัดแย้งมีอยู่ 2 วิธีการกล่าวคือ

- วิธีการจัดการความขัดแย้งวิธีการแรกมาจากความขัดแย้งระหว่างปัจเจกกับปัจเจก หรือระหว่างบุคคลกับบุคคล เป็นเรื่องของข้อพิพาทเรื่องการรุกล้ำเขตแดนในที่ดินทำกิน ที่มาจากกระบวนการทำการผลิต ทำการเกษตร (การไถที่ดิน การปรับที่ดิน ฯ) ทำให้ที่ดินหรือแปลงที่ดินที่อยู่ติดกันเกิดความเสียหาย จนทะเลาะกัน มีความไม่พอใจ บาดหมางกัน ดังกล่าวแล้ว วิธีการจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ชุมชน หมู่บ้าน หรือคู่กรณีปัญหาที่ขัดแย้ง ใช้กระบวนการจัดการโดยการพูดคุย

หาหรือผ่านผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้เฒ่าผู้แก่ ที่คนในหมู่บ้านเคารพ นับถือ เพื่อหาทางออกร่วมกัน จนเกิดความพึงพอใจทั้งสองฝ่ายที่เกิดความขัดแย้งกัน กระบวนการแก้ปัญหาแบบนี้ เพื่อลดการเผชิญหน้าในอนาคต รวมถึงปัญหาที่ขัดแย้งอาจลุกลาม ไปสู่กระบวนการอย่างอื่น เช่น กระบวนการทางกฎหมาย อาจจะฟ้องร้องกัน ซึ่งไม่เป็นผลดีกับทั้งสองฝ่าย ทั้งเสียเวลาการทำมาหากินอย่างอื่น ทั้งเสียเงินเพิ่มรายจ่ายของครอบครัว ทั้งที่ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ฉะนั้นต่อกรณีนี้ชาวบ้านจึงเลือกกระบวนการจัดการแก้ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น เป็นวิธีการจัดการความขัดแย้งที่ชาวบ้านให้การยอมรับ เลือกใช้ จนปัจจุบัน

- วิธีการจัดการความขัดแย้งวิธีการที่สอง มาจากความขัดแย้งระหว่างปัจเจกกับส่วนรวม หรือสิทธิบุคคลกับสิทธิส่วนรวม กล่าวคือ เป็นเรื่องราวของการเกิดแนวคิดการอนุรักษ์พื้นที่บางส่วนให้เป็นศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยเสนง และการใช้ประโยชน์ร่วมกันในที่ดินหัวไร่ ปลายนา (หาเห็ดป่า พืชผัก ผลไม้ป่า ฯ) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมาจาก การที่ชาวบ้านเจ้าของที่ดินแปลงที่ต้องแบ่งไปเป็นศูนย์เรียนรู้และให้ทุกคนใช้ประโยชน์ร่วมกัน กลัวการเสียสิทธิการครอบครองในที่ดินของตน คือกลัวว่าถ้าแบ่งที่ดินให้ส่วนรวมแล้ว ที่ดินในส่วนนั้นจะกลายเป็นของส่วนรวม ไม่อยากจะเสียที่ดินซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของตัวเองไป วิธีการจัดการความขัดแย้งในเรื่องนี้ชุมชน ชาวบ้าน เลือกใช้กระบวนการเวทีประชาคมหมู่บ้านในการหาทางออก เพื่อลดความกังวลใจ ไม่สบายใจ ของเจ้าของที่ดินแปลงที่ชุมชนอยากจะขอใช้เพื่อสร้างศูนย์เรียนรู้ฯ และใช้ประโยชน์ร่วมกัน การเปิดเวทีประชาคมหมู่บ้านก็เพื่อปรึกษาหารือทำความเข้าใจร่วมกัน ถึงที่มาของแผนการอนุรักษ์ ประโยชน์ที่ชุมชนหมู่บ้านจะได้รับร่วมกัน อีกทั้งข้อสงสัยต่างๆที่ชาวบ้านยังมีความกังวล ไม่แน่ใจ และสร้างความเข้าใจกันมากยิ่งขึ้นของชุมชนหมู่บ้าน องค์ประกอบเวทีประชาคมมีคนเข้าร่วมทุก ทั้งผู้นำหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ไปจนถึงเยาวชน ผลของการหารือเวทีประชาคมหมู่บ้านเพื่อหาทางออกร่วมกันคือ ชาวบ้านมีมติให้สร้างข้อตกลงร่วมกันต่อการหยิบใช้พื้นที่ส่วนบุคคล ขอบเขต ข้อห้าม ข้อจำกัดของการเข้าใช้พื้นที่ ประเด็นที่สำคัญ เช่น กรณีที่หนึ่งพื้นที่หัวไร่ปลายนา ป่าหัวไร่ปลายนาที่มีเห็ดพื้นถิ่น มีผัก ผลไม้พื้นถิ่น ให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บนำมาบริโภคได้ ถือว่าเป็นการช่วยเหลือกัน เป็นการพึ่งพาอาศัยกัน และกรณีที่สองการเข้าใช้ที่ดินส่วนบุคคลเพื่อทำเป็นศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่ นั้น ให้พื้นที่ส่วนบุคคลที่แบ่งเป็นของส่วนรวมเพื่อสร้างศูนย์เรียนรู้สามารถเข้าไปสร้างเป็นจุดเรียนรู้ได้ แต่ระบบกรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดินยังเป็นของเจ้าของที่ดินเหมือนเดิม จะไม่เอาที่ดินส่วนนั้นไปทำเป็นอย่างอื่น หรือเอาไปแปลงเป็นระบบกรรมสิทธิ์อย่างอื่นอย่างเด็ดขาด หลังจากมีข้อตกลงร่วมกันออกมา ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยอมรับ เจ้าของ

ที่ดินเกิดความเข้าใจ สบายใจมากขึ้น เพราะการทำข้อตกลงร่วมดังกล่าวช่วยลดความกังวลเกี่ยวกับเรื่องของสิทธิการครอบครองในที่ดินของตนเองมากขึ้น หมายถึงเข้าใจที่ไปที่มาทั้งหมดของแผนการขอเข้าใช้ที่ดิน อีกด้านหนึ่งข้อตกลงร่วมกันช่วยลดข้อพิพาทในเรื่องอื่นๆได้ด้วย และยังช่วยสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน ช่วยเพิ่มภาวะการอาศัยซึ่งกันและกัน การพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในภาพรวมของชุมชน หมู่บ้านภายใต้การยอมรับข้อตกลงร่วม หรือกติกาที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นมาเพื่อจัดการกับปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว

ภาพที่ 4.3 แสดงเวทีสอบถามความเห็นกับชุมชนเพื่อตัดสินใจร่วมกันในการแก้ปัญหา

- กรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเอกชน

จากการศึกษาพบว่าวิธีการจัดการความขัดแย้งกรณีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับเอกชน กล่าวคือ เกิดขึ้นจากการที่สหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มของเอกชนที่ถือว่าเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ได้ร้องขอไปกับหน่วยงานที่อำเภอปราสาท เพื่อขอใช้พื้นที่ป่าสาธารณะที่อำเภอประกาศให้เป็นที่ นสล. จำนวนเนื้อที่ 117 ไร่ 7 งาน โดยสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) ขอใช้พื้นที่ในการก่อสร้างสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.)

สาขาตำบลหนองใหญ่ ในจำนวนพื้นที่ 85 ไร่ ในปี พ.ศ. 2553 ต่อกรณีนี้วิธีการจัดการความขัดแย้งของชุมชน หมู่บ้าน ใช้กระบวนการเรียกร้อง ประท้วง เพื่อแสดง ความไม่เห็นด้วยกับการเข้ามาใช้พื้นที่ป่าของชุมชนดังกล่าวของสหกรณ์การเกษตรเพื่อ การตลาด (สทก.) ที่เลือกใช้วิธีการแบบนี้เพราะ การเข้าใช้พื้นที่ป่าสาธารณะของ ชุมชนโดยสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด(สทก.) ไปทำเรื่องร้องขอการเข้าใช้พื้นที่ ผ่านอำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ โดยที่ไม่ได้แจ้งให้ชุมชนชาวบ้านรับรู้ตั้งแต่แรก นำมาซึ่งความไม่พอใจเป็นอย่างมาก จนนำมาสู่การเลือกวิธีการประท้วง มาเป็น เครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น สุดท้ายวิธีการที่เลือกนำมาใช้ก็ไม่ได้ผล แล้วเรื่องราวประเด็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็เงียบหายไป มีข้อสังเกตที่สำคัญ ต่อ การเลือกวิธีการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ประเด็นที่หนึ่งจำนวนคนที่ เข้าร่วมคัดค้าน ประท้วง มีจำนวนไม่มากนัก ประมาณ 50 คน และจำนวนคนที่ เข้าร่วมในตอนแรกลดลงเรื่อยๆ ต่อประเด็นคนเข้าร่วมน้อยส่วนหนึ่งมาจากการที่ ชาวบ้านบางส่วนเป็นสมาชิกของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สทก.) ทำให้ ไม่กล้าเข้าร่วมการคัดค้าน อาจจะเพราะกลัวเสียผลประโยชน์ที่ตัวเองได้รับจาก สหกรณ์ฯ ประเด็นที่สอง ความไม่เป็นเอกภาพทางความคิด ความเข้าใจของ ชุมชนเอง ทำให้การร่วมตัวคัดค้านมีพลังไม่มากพอ จนสุดท้ายก็ปล่อยให้เรื่อง เงียบไป จนสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สทก.) เข้ามาดำเนินก่อสร้างจนแล้ว เสร็จ และพร้อมดำเนินงาน ประเด็นที่สาม หน่วยงานของรัฐเองขาด กระบวนการทำความเข้าใจกับชุมชนหมู่บ้าน อย่างเป็นระบบ เพื่อลดความ ขัดแย้งลง แต่กลับประกาศให้ชาวบ้านได้รับรู้ และเข้ามาทำความเข้าใจกับ ชาวบ้านถึงการเข้าใช้พื้นที่ของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาดในภายหลัง

จากข้อสังเกตวิธีการจัดการความขัดแย้ง ต่อกรณีนี้ไม่เกิดผลตามที่ชุมชน หมู่บ้าน ต้องการเลย และเกิดปัญหาการติดขัดข้อข้องใจมาจนปัจจุบัน สำหรับกลุ่มคน ที่ไม่เห็นด้วย ในเรื่องที่เกิดขึ้น และยังไม่มีทางออกสำหรับเรื่องดังกล่าว จน กลายเป็นแผลในความคิด หัวใจของคนในชุมชนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

4.3 แนวคิดและคุณค่า

จากการศึกษาวิจัยค้นพบว่าแนวคิดและคุณค่าที่เกิดขึ้นนั้น มาจากพัฒนาการที่เกิดขึ้นในชุมชน หมู่บ้าน ทั้ง 6 หมู่บ้านที่เข้าร่วมการศึกษาร่วมกันครั้ง ทั้งพัฒนาการของปัญหาที่เกิดขึ้น พัฒนาการความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในชุมชน หมู่บ้าน ทั้งเกิดขึ้นจากภายในชุมชน และเกิดขึ้นจากเงื่อนไขภายนอกที่เข้ามากระทบกับชุมชน หมู่บ้าน ซึ่งพอจะสรุปแนวคิดและคุณค่าดังนี้ กล่าวคือ ปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งระดับข้อพิพาทระหว่างคนกับคน ระดับคนหรือปัจเจกกับส่วนรวม ไปจนถึงระดับของปัญหาที่ขัดแย้งกับหน่วยงานของรัฐ จากปัญหานำไปสู่การค้นหาวិธีการ กระบวนการในการแก้ไข การจัดการกับปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ทั้งนี้กระบวนการจัดการ วิธีการในการแก้ปัญหา ความขัดแย้ง มุ่งเน้นสู่เรื่องการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของชุมชน หมู่บ้าน วิธีการหาทางออกร่วมกันของชุมชนจากกรณีปัญหาความขัดแย้ง เช่น การสร้างข้อตกลงร่วมกันของชุมชน หมู่บ้านกับใช้ที่ดินส่วนบุคคลเพื่อสร้างศูนย์เรียนรู้ และการใช้ประโยชน์ร่วมกันในที่ดินหัวไร่ปลายนา การเรียนรู้ร่วมกันกับกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งเหล่านั้น ทำให้เกิดประโยชน์ทั้งกับตัวของสมาชิกในชุมชนทุกครอบครัว รวมถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับภาพรวมของทั้งชุมชนด้วย แนวคิดและคุณค่าสามารถแยกประเด็นที่สำคัญได้ดังนี้ กล่าวคือ

ประเด็นที่หนึ่ง จากการศึกษพบว่าแนวคิดและคุณค่าด้านบทเรียนการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนรวมกัน หมายถึง จากบทเรียนของการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นมองเห็นได้ในมิติของขั้นตอนการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่จะต้องทำเป็นระบบ ประกอบด้วย ด้านหนึ่งจะต้องเข้าใจข้อมูลให้ละเอียดมากที่สุด ทั้งข้อมูลด้านพลวัตรหรือพัฒนาการของปัญหาที่เกิดขึ้น ข้อมูลองค์ประกอบอย่างอื่น เช่น ข้อมูลด้านกฎหมาย ข้อมูลทางนโยบาย ข้อมูลแผนการทำงานของท้องถิ่น ท้องที่ เป็นต้น ด้านที่สองคุณค่าบทเรียนในการเรียนรู้พลังของชุมชน หมู่บ้าน มีผลในการปฏิบัติการทางสังคม หมายถึง การจัดการความขัดแย้ง เช่น กรณีการเข้าขอใช้พื้นที่ของสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกต.) จะเห็นว่าพลังของชุมชนหมู่บ้านในช่วงนั้นขาดความเป็นเอกภาพ จนนำไปสู่การขาดพลังอำนาจต่อรองของชุมชน หมู่บ้าน และยอมรับกับการเข้าใช้พื้นที่ถึงแม้มีบางส่วน บางกลุ่ม ในพื้นที่ไม่พอใจผลที่เกิดขึ้นครั้งนี้ก็ตาม ด้านที่สามคุณค่าบทเรียนในการนำเอาวัฒนธรรมพื้นถิ่นมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน หมู่บ้าน หมายถึง กรณีการแก้ปัญหาข้อพิพาทระหว่างปัจเจกกับปัจเจกหรือ

คนกับคน ต่อกรณีนี้จะเห็นได้ว่า การพูดคุยเพื่อหาทางออกโดยผ่านคนกลาง ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่คนในหมู่บ้านนับถือนั้น สามารถไกล่เกลี่ยปัญหาได้ ก่อนที่ ปัญหาข้อพิพาทจะบานปลายลุกลาม จนถึงขั้นฟ้องร้องซึ่งไม่เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และวิธีการนี้ได้รับการยอมรับและถือปฏิบัติในชุมชน หมู่บ้าน

ประเด็นที่สอง แนวคิดและคุณค่าด้านความองค์รู้เรื่องการจัดการทรัพยากร อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึงระบบคุณค่าความเข้าใจร่วมกันถึงผลประโยชน์ในการหยิบใช้ การปกป้องทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ร่วมกันของชุมชน หมู่บ้าน สะท้อนออกมาจากการพยายามที่จะสร้างกลไก เครื่องมือ ขึ้นมาเพื่อรักษา อนุรักษ์ ทรัพยากรให้คงอยู่ไปอีกนานหลายปีข้างหน้า เช่น กรณีสร้างศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศน์ ลุ่มน้ำห้วยเสนง กระบวนการในการสร้างศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศน์ลุ่มน้ำห้วยเสนง ได้ สร้างนำคุณค่าด้านองค์ความรู้อย่างอื่นให้ชุมชน หมู่บ้าน ได้เรียนรู้ในครั้งนี้ด้วย เช่น องค์ความรู้เรื่องความเป็นเอกภาพทางความคิด ข้อมูล ความต้องการของชุมชน สามารถเป็นพลังผลักดันเพื่อสร้างกลไกการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ความรู้ที่สามารถนำเอาวัฒนธรรมพื้นถิ่นมาปรับใช้กับบริบทของปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การหยิบใช้กลุ่มคนผู้เฒ่า ผู้แก่ในหมู่บ้าน ที่ชุมชนนับถือ เชื่อถือ เข้ามามีส่วนร่วม การนำเอาวัฒนธรรมพื้นถิ่น เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศน์ ลุ่มน้ำห้วยเสนง เช่น จุดเรียนรู้เรื่องจุดเรียนรู้เครื่องมือการทำมาหากินและการจับ ปลา ลุ่มน้ำห้วยเสนง จุดเรียนรู้ประวัติศาสตร์ จุดเรียนรู้เรื่องสมุนไพร เป็นต้น จุดเรียนรู้เหล่านี้ล้วนมีวัฒนธรรมเฉพาะของชุมชน หมู่บ้าน ทั้งวัฒนธรรมการหาปลา วัฒนธรรมการหยิบใช้สมุนไพร ถือเป็นกลยุทธ์การทำงานที่สร้างความยอมรับของคน ทั้งชุมชนหมู่บ้าน และยังช่วยสร้างการเรียนรู้ให้กับคนรุ่นต่อมาของชุมชน หมู่บ้าน ทั้งคนหนุ่มสาว เยาวชน และคนจากพื้นที่อื่น ได้อีกด้วย

ภาพที่4.4 แสดงความร่วมมือจากสถาบันวิชาการและนักศึกษา ม.รภ.สุรินทร์ เพื่อร่วมฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ภาพที่4.5 แสดงการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในพื้นที่วิจัยเพื่อหนุนเสริมการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

กล่าวคือประเด็นที่หนึ่ง การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิด แนวคิด แนวทาง ในการทำงานร่วมกันในอนาคต ที่มาจากส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทุกภาคส่วน ทั้งท้องถิ่น ท้องที่ ชาวบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ต่อประเด็นการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในเขตลุ่มน้ำห้วยเสนง พื้นที่ตำบลหนองใหญ่ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ภายใต้กระบวนการเวทีประชาคม ระดับหมู่บ้าน เวทีประชาคมระดับตำบล และเวทีระดับภาคีร่วมพัฒนาที่มาจากหน่วยงานของรัฐ เป็นต้น แนวคิดแนวทางที่เกิดขึ้นเกิดมาจากการลงมือทำ ลงมือปฏิบัติการ ผ่านการพัฒนาในพื้นที่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง เกิดขึ้นจากความต้องการจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน หมู่บ้าน การพัฒนาที่ต่อเนื่องส่งผลให้เกิดรูปธรรมของแผนการทำงานร่วมกัน เช่น ศูนย์เรียนรู้ระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยเสนงตำบลหนองใหญ่ เป็นต้น

ต่อประเด็นแนวคิด แนวทางการจัดทรัพยากร ป่าไม้ริมห้วยเสนง การจัดการน้ำลุ่มน้ำห้วยเสนง ทั้งนี้ แนวคิด แนวทางดังกล่าวจะต้องถูกผลักดันให้เกิดขึ้นและเกิดรูปธรรมในอนาคตข้างหน้า ในระยะปัจจุบันยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ด้วยเงื่อนไขในบางเรื่อง บางประเด็น หรือบางกรณีปัญหาจะต้องใช้ระยะเวลาในการทำความเข้าใจกับชุมชน หมู่บ้าน เพื่อแปลงแนวคิด แนวทาง ที่เกิดขึ้นไปสู่แผนการทำงานร่วมกันที่เป็นรูปธรรมในระยะเวลาต่อไปข้างหน้า

ประเด็นที่สอง ทีมศึกษาวิจัยได้เรียนรู้ ฝึกฝนผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน ฝึกฝนเรียนรู้กระบวนการแก้ปัญหาาร่วมกัน หมายถึง การทำงานจะต้องทำเป็นระบบ เป็นขั้นตอน เท่านั้นจึงจะทำให้ผลที่ออกมามีประสิทธิภาพมากกว่า การทำงานที่ไม่มีระบบ ไม่เป็นขั้นเป็นตอน

ประเด็นที่สาม ต้นทุนที่มีในชุมชน หมู่บ้าน กล่าวคือ ทั้งต้นทุนดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในหมู่บ้าน ผ่านวัฒนธรรมความเชื่อ วัฒนธรรมการเคารพผู้เฒ่า ผู้แก่ รวมถึงต้นทุนด้านทรัพยากรลุ่มน้ำห้วยเสนง ป่าไม้ริมห้วย พืชพันธุ์สมุนไพร ผักผลไม้ พันธุ์ปลาชนิดต่างๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะพื้นที่ ต้นทุนดังกล่าวสามารถนำมาสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับชุมชน หมู่บ้าน ร่วมกันได้ และต้นทุนวัฒนธรรมบางอย่าง สามารถนำมาปรับใช้เพื่อร่วมในกระบวนการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ดังที่กล่าวมาแล้วในบทก่อน

ประเด็นที่สี่ ข้อจำกัดด้านระยะเวลาเมื่อเทียบกับความต้องการในการแก้ปัญหาในระยะยาว(การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำห้วยเสนง ป่าไม้ น้ำ ฯ) ถือว่าเป็นปัญหาที่ใหญ่มาก ถ้าจะจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำห้วยเสนงทั้งระบบ แนวคิด แนวทางดังกล่าวจึงไม่สามารถจะเห็นผลที่ต้องการในระยะอันสั้นได้ ทั้งนี้การข้อดีของการเกิดขึ้นของแนวคิด แนวทาง ทำให้ชุมชนหมู่บ้าน มองเห็นลู่ทางหรือทิศทาง รวมถึงเป้าหมายที่ต้องการขับเคลื่อนไปข้างหน้าร่วมกันของชุมชน หมู่บ้าน ในอนาคต ภายใต้การลงมือปฏิบัติการ ลงมือทำงาน ลงมือพัฒนาพื้นที่ไปพร้อมๆกันกับอนาคตที่จะตามมา

5.2 ข้อเสนอแนะ มีสาระสำคัญ 2 ประเด็นกล่าวคือ

- ต่อการวิจัย จากศึกษาพบว่า ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งในคือ การจัดการทรัพยากรในพื้นที่ยังจะต้องศึกษา ค้นคว้า เพื่อหาทางออก แนวทางการแก้ไขและจัดการปัญหาที่เป็นรูปธรรม สำหรับการแก้ปัญหาในอนาคตทั้งในเรื่องของ การจัดการที่ดิน การจัดการน้ำ

จากข้างต้นข้อเสนอต่อการศึกษาวิจัย จึงเสนอการศึกษาวิจัยในเชิงปฏิบัติการในการค้นหารูปแบบการจัดการที่ดินให้เป็นรูปธรรมเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้า เพื่อสร้างความต่อเนื่องในการพัฒนาพื้นที่ตำบลหนองใหญ่ เกิดประโยชน์กับชุมชนต่อไป

-ต่อนโยบาย จากการศึกษาพบว่า กระบวนการในการจัดการปัญหาที่ดินและทรัพยากร เป็นสาเหตุหนึ่งที่มีความสำคัญของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในบริบทของสังคมในภาคอีสานมาเป็นเวลาที่ยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลช่วงสมัยใด นโยบายเรื่องการจัดการปัญหาที่ดิน กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ล้วนแต่ส่งผลกระทบกับชุมชน หมู่บ้าน เช่น ทางตรงโดยผ่านกลไกอำนาจของภาครัฐ เฉพาะเขตพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยเสนง กรณีอำนาจภาครัฐใช้อำนาจในกลไกที่มีมากเกินไป นำมาสู่การสร้างกระบวนการจัดการเรื่องที่ดินและทรัพยากรโดยภาครัฐ จนเกิดความขัดแย้งระดับพื้นที่ของชุมชน หมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นประกาศเขตพื้นที่นสล. (พ.ศ. 2526-2528) การที่ใช้พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน หมู่บ้าน โดยหสหกรณ์การเกษตรเพื่อการตลาด (สกด.) เป็นต้น

จากข้อมูลการศึกษาวิจัยข้างต้น ข้อเสนอต่่อนโยบาย จึงควรมีนโยบายจัดการที่ดินที่เป็นธรรมและที่สำคัญควรเป็นอำนาจของท้องถิ่น ท้องที่ ชุมชน หมู่บ้าน กับการเน้นไปที่การ

มีส่วนร่วม ในการจัดการปัญหาทรัพยากรของพื้นที่หรือชุมชน หมู่บ้านของตนเอง เพื่อลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นอีกในอนาคต วิธีการที่เสนอก็นำมาจากบทเรียน ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นฐานคิดต่อข้อเสนอดังกล่าวด้วย

ภาคผนวก

ภาพกิจกรรมการวิจัย

ภาพผนวกที่1 แสดงการให้การสนับสนุนทีมวิจัยในเรื่องการอบรมตรวจคุณภาพดิน และน้ำ จากคณะวิทยาศาสตร์ ม.ร.ก.สุรินทร์ ให้กับทีมวิจัยและชาวบ้านหนองใหญ่

ภาพผนวกที่2 แสดงการมีส่วนร่วมในการออกความเห็น รับทราบปัญหาการจัดการป่าและที่ดิน

ภาพผนวกที่3 กิจกรรมการร่วมปลูกต้นไม้ในพื้นที่สาธารณะในหนองใหญ่ กับนักศึกษา ม.ร.ก.สุรินทร์

ภาพผนวกที่4 กิจกรรมเพาะพันธุ์ไม้พื้นบ้านของกลุ่มเยาวชนหนองใหญ่เป็นส่วนเสริมในการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

ภาพผนวกที่5 แสดงการเก็บรวบรวมข้อมูลของนักวิจัย

ภาพผนวกที่6 แสดงการเข้ามาศึกษาดูงานของเครือข่ายชาวนาโลก(ลาตินอเมริกา) เรื่องการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น